

Slovo k láskavému čitateľovi!

Po dlhšom čase sa Vám, milí čitatelia, dostáva do rúk nové vydanie časopisu Kremnický letopis. Ide o dvojčíslo za rok 2009, teda celkovo o 15. a 16. číslo časopisu. Z organizačných a finančných dôvodov ho vydávame s ročným oneskorením (2010). Dúfame, že si napriek tomu nájdete k časopisu svoju cestu, ba, že hlad po nových informáciách z kremnickej histórie u Vás medzitým ešte stúpol. Za občianske združenie SOS Kremnica Vám praje príjemné čítanie

Mgr. Daniel Kianička, PhD., predseda združenia

Obsah

- s. 4 - 5 *Daniel Kianička*: Kremnické meštianske strelectvo v 18. storočí
- s. 6 - 8 *Richard Kafka*: Mikovíniho výrobná schéma na rafináciu zlata
- s. 8 - 12 *Radoslav Mandalík*: Turecká hrozba (povešť)
- s. 12 - 16 *Daniel Kianička*: Čestovateľ Emil Holub a Kremnica
- s. 16 - 18 *Darina Salátová*: Živena - spolok slovenských žien v Kremnici založený v roku 1919
- s. 18 - 19 *Jindřich Cupák*: 85 rokov abstinentských snáh v Kremnici
- s. 19 - 30 *Peter Mišík*: Som autorom prvého kremnického pečatidla a mincí ja, majster Peter z Kremnice?, 3. časť

SOS
KREMNICA
OBČIANSKE ZDRUŽENIE

design: Mgr. art. Jozef Česla ©2007

Kremnické meštianske strelectvo v 18. storočí

Daniel Kianička

Strelci v Kremnici, tak ako aj v iných mestách, boli organizovaní do streleckých spolkov. Počiatky takéhoto spolku na kremnickej pôde siahajú do 16. a 17. storočia. Najstaršie štatúty kremnickej streleckej spoločnosti pochádzajú z roku 1677. V bode o voľbách streleckých majstrov sa v nich uvádza, že sú volení podľa starého, odjakživa používaného zvyku. K hlavným poslaniam spolku patrila spočiatku fyzická a strelecká príprava na skutočný boj. Veď až do začiatku 18. storočia bola Kremnica v nepretržitom vojenskom ohrození. Do popredia sa ale postupne dostával športovo-zábavný charakter streľby. Dokladajú to spomenuté štatúty z roku 1677, kde sa strelecké preteky označujú ako rytierska hra.

Tradícia pravidelných strelieb existovala v Kremnici aj počas 18. storočia. Svedčia o tom viaceré písomné údaje. Nariadenie mesta z 9. septembra 1756 nás informuje o tom, že mesto Kremnica každoročne poskytovalo mešťanom sumu 30 zlatých na usporadúvanie strelieb, avšak s podmienkou, že nikto nebude na strelnici na Kalvárskom vrchu strieľať v noci. Neskôr mesto dávalo mešťanom na streľby z mestskej kasy ročne 20 zlatých, ako je to doložené v roku 1779.

Organizáciu spolku bližšie opisujú štatúty z roku 1677. Na čele stál strelecký majster. Dôležitú funkciu mal zapisovateľ, ktorý viedol menoslov strelcov a vyberal peniaze za streľby, rovnako cieľny, ktorý nahlasoval z miesta, kde sa nachádzali terče, hodnotu jednotlivých zásahov. Spolok mal aj roznášača vína. To dokumentuje skutočnosť, že streľby sa spájali s oslavami a hodovaním. Víno sa platilo zo spolkovvej pokladnice, 12 žajdlíkov vína, prípadne viac mal povinnosť strelcom venovať patrón spolku. Takúto organizačnú štruktúru mal spolok aj v 18. storočí. Dokladá to najstarší zachovaný spolkový protokol z roku 1784.

O tom ako streľby prebiehali, hovoria takisto štatúty z roku 1677. Pred vstupom na stanovisko mal každý povinnosť dať si zapísať svoju pušku u zapisovateľa, ktorému musel nahlásiť aj svoje krstné meno a priezvisko. Potom zaplatil streleckému majstrovi alebo zapisovateľovi príslušný poplatok za streľby. Strelci sa nemali predbiehať, ale mali strieľať v poradí. Ak sa guľka dotkla hrany terča, zásah sa rátal ako platný. Zaujímavý je zákaz používať pri streľbách nedovoľene upravenú zbraň

či zaklínacie prostriedky. Viera v takzvaných čarostrelcov, ktorí dokázali pomocou kúziel zasiahnuť akýkoľvek cieľ, bola v tom čase silná. Aby sa strelci usilovali dosiahnuť regulárne čo najlepší výsledok, motivovali ich výhrami. Existovala hlavná cena a nižšie trofeje – veniec a tzv. jazdec (Ritter). Ceny boli platené z pokladnice. Streľbu na vence dokladá aj protokol spolku z roku 1784. Strelnica sa nachádzala na Kalvárskom vrchu, čo dokladajú údaje z rokov 1742 a 1756.

Pravidelne organizované strelecké preteky patrili k typickej meštianskej kratochvíli. Veľmi podrobne nás o ich priebehu informuje písomný prameň z roku 1751. 26. júla uvedeného roku sa kremnickí mešťania a zamestnanci komory rozhodli usporiadať na pamiatku návštevy cisára Františka Lotrinského v meste (v dňoch 8. a 9. júna) riadne strelecké preteky. Panovník na ne poslal šesť streleckých zlatých a strieborných prémie. Tri z nich použili pri streľbe z terčovnic a tri pri streľbe z pušiek.

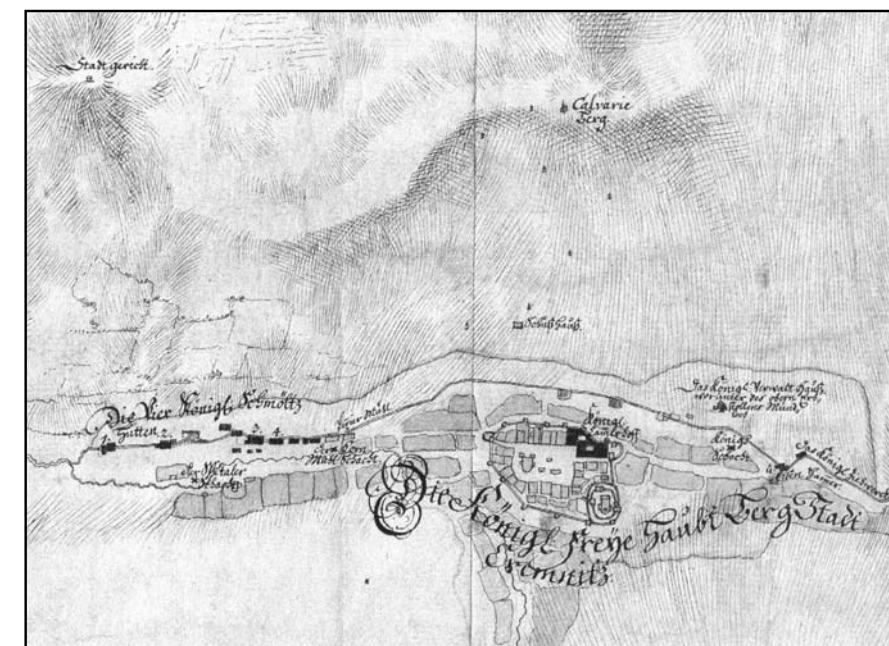
Podľa údaju v tzv. Registri klenotov mesta Kremnice z roku 1767 sa medzi mestskými drahocennosťami uchovávala aj jedna zlatá jednodukátová a tri strieborné medaily vyrazené pri príležitosti pobytu panovníka v banských mestách v roku 1751. V mestskej klenotnici bola v jednej z truhlíc spolu s uvedenými medailami uložená aj dvojdukátová medaila, ktorú s ďalšími cenami daroval cisár v deň svojho odchodu z Kremnice, teda 9. júna 1751, komore a mestu ako prémie na strelecké preteky.

Vďaka popisu návštevy cisára v meste, ktorý sa zachoval v protokole Banského súdu Kremnica z roku 1751, vieme, ako uvedené preteky vyzerali. Popis je veľmi cenný, pretože poukazuje na to, že strelecké slávnosti boli obľúbené, zúčastňovalo sa ich množstvo ľudí a mali slávnostný priebeh. Hodnotu má aj opis použitých maľovaných streleckých terčov. V dokumente sa uvádza, že cisár počas defilé komorskej a mestskej jazdy v rámci jeho rozlúčky s mestom ráno 9. júna 1751 venoval predstaviteľom Kremnice 5 hodnotných prémie, ktoré sa mali využiť ako výherné ceny pri streľbách. Išlo o tieto prémie: zlaté vreckové hodinky, 2 strieborné stolové svietniky, veľkú striebornú kanvicu na kávu, takú istu kanvicu na čaj a strieborný cestovný príbor s príslušenstvom. Preteky sa uskutočnili,

ako už bolo povedané, 26. júla a kráľovská komora a mesto na ňu pozvali jazdecké oddiely defilujúce v meste počas návštevy cisára. V stanovený deň priniesli banskí knapi, sprevádzaní hudobníkmi a mestskou strážou, na mestskú strelnicu (Stadtschieshaus), na ktorej sa stretlo až 134 strelcov, vyššie popísané prémie a strelecké terče. Podujatie otvoril čestným výstrelom banský a lesný majster Anton Körmendy, a to za zvuku bubnov, trúb a sálv z pušiek, ako aj prevolávania Vivat Franciscus Primus! Strelcov bolo toľko, že sa muselo strieľať aj v nasledujúci deň, teda 27. júla, pričom preteky trvali až do siedmej hodiny večer. Streľby ukončil posledným výstrelom na počesť cisára Anton Körmendy, ktorý bol riaditeľom pretekov (Schizen Director). Tak ako na začiatku aj teraz zasiahol terč, a to na úžas všetkých takmer do stredu. Potom strelci zanesli hlavné strelecké terče do budovy strelnice a vyhodnotili streľby za zvukov sálv, bubnov a trúbok. Prvú prémie získal banský šafár Mikuláš Orsellius, druhú za strelu do čierneho meštiansky jazdec Henrich Filip Jozef Beitel, tretiu sochár Dionýz Staneti, štvrtú stupový inšpektor Ján Karol Schwarzl a napokon piatu merač rudy (Erzmesser) Krištof Marquardt. Po streľbách zostali účastníci strelieb na strelnici popíjať víno a zabávať sa. Veselica spojená so strieľaním z pušiek, trúbením a bubnovaním sa skončila až po polnoci. V dokumente sa uvádza, že takú zábavu v hlavnom banskom meste ešte nikdy nemali. Zaujímavý je aj popis hlavných (maľovaných) streleckých terčov, ktorých ideovú koncepciu vytvorili samotní strelci. Na prvom bolo namaľované žiariace slnko. Na druhom slnko a orol letiaci cez pohorie, ktorý nesie v pazúroch palmovú ratolesť a cisárske žezlo a v zobáku pamätnú medailu (na červenej stuhe) k návšteve cisára v banských mestách. Na treťom terči bolo vyobrazené pohorie s ústím štólne a niekoľkými banskými knapmi pracujúcimi so železkom a kladivkom. Štvrtý terč zobrazoval 5 streleckých prémie stojacich na červenom zamatom pokrytom stole, niekoľko strelcov a streleckého riaditeľa a zlatú pamätnú medailu. Na poslednom terči bola postava Grácie (s harfou a štítom s kremnickým

znakom) predstavujúca mesto Kremnica.

Na záver len dodajme, že tradícia strelectva v Kremnici má hlboké korene a v meste sa zachovala až do 20. storočia.

Kremnická strelnica (Schießhaus) na Kalvárii na pláne z roku 1741 (ŠÚBA)

Pramene a literatúra:

- Štátny archív Banská Bystrica – pobočka Kremnica, fond Magistrát mesta Kremnice, Tomus II, Fons 46, Fasc. 1, Nro. 33, Hospodárske zápisnice, Register klenotov 1767–1823, s. 3, 4; fond Mestské úradné knihy 1490–1923, Kuriálny protokol 1747–1752, s. 598, Kuriálny protokol 1755–1758, s. 271, Kniha podkladov k pokladničnej knihe z roku 1779 (3. štvrťrok); fond Strelecký spolok, Protokol streleckého spolku 1784–1829, nepaginované.
- Štátny ústredný banský archív Banská Štiavnica, fond Banský súd Kremnica, Protokol banského súdu z roku 1751, s. 74–79.
- Rímskokatolícky farský úrad Kremnica, Historia cremniciensis conventus per p. fratrem Benedictum Mayerl p. t. Conventus Guardianum Anno Reparatae Salutis MDCCXLII, s. 7.
- KAŠIAROVÁ, E. – SÍKOROVÁ, E.: Finančné náklady spojené s cisárskou návštevou Banskej Štiavnice a Kremnice v roku 1751. In: Zlatá a strieborná cesta cisára Františka Štefana Lotrinského po stredoslovenských banských mestách – Die goldene und silberne Reise des Kaisers Franz Stephan von Lothringen in die mittelslowakischen Bergstädte. Banská Bystrica, Merkantil 2001, s. 109–156.

Mikovíniho výrobná schéma na rafináciu zlata

Richard Kafka

Na konferencii Samuel Mikovíni a jeho odkaz pre dnešok (B. Štiavnica, október 2005) bol v prednáške riaditeľky Štátneho ústredného banského archívu Eleny Kašiarovej publikovaný náčrt Samuela Mikovíniho „Pôdorys lúčobne, ktorá má byť postavená v Bevereliiovskom dome v Kremnici“, na nákrese je uvedený dátum vyhotovenia 17. 9. 1736. S najväčšou pravdepodobnosťou ide o náčrt, ktorý vypracoval S. Mikovíni pre posudok týkajúci sa výhodnosti vybudovania lúčobne v striebornej hute v Žarnovici alebo v Kremnici, pričom išlo o zavedenie novej modernejšej technológie oddeľovania striebra od zlata. Je celkom možné, že tento náčrt predstavuje aj jednu z prvých výrobných schém chemicko-hutníckej výroby na našom území.

V rôznych už publikovaných referátoch sa uvádza, že Dvorská komora uložila Mincovni v Kremnici už roku 1646 zaviesť progresívnu technológiu oddeľovania striebra mokrou cestou pomocou lúčavky – kyseliny dusičnej. Zatiaľ nie je archívnymi materiálmi presne doložené, kedy sa táto metóda začala v Kremnici uplatňovať, no o pracovných metódach v kremnickej mincovni nás podrobne informuje rukopis z roku 1768, ktorý vypracoval hlavný kremnický odlučovač Matej Scarwurth a rukopis sa zachoval vo fondoch Rumunského národného archívu. Pre slovenských historikov rukopis preložili Daniel Kianička a Volker Wollmann. Určite je to zásluhný čin. V rukopise sú podrobne popísané jednotlivé činnosti. Samozrejme, jazykom doby, kedy rukopis vznikol. Ide o podrobný popis prác, ktoré sa pri oddeľovaní zlata od striebra museli vykonať. V tejto správe je uvedený dátum začiatku používania popísanej metódy 7. december 1758. Porovnajme dátumy, ktoré súvisia so začiatkom novej technológie:

- príkaz Dvorskej komory z roku 1646,
- výkres S. Mikovíniho z roku 1736,
- rukopis M. Scarwurtha uvádza rok začiatku 1758.

Problém časovej nezrovnalosti uvedených datovaní v tejto práci sa určite nepodarí vysvetliť.

Ale pri štúdiu vyššie spomenutých materiálov vznikla myšlienka chemicky a hutnícky popísať technológiu, ktorú vo svojej schéme graficky naznačil Samuel Mikovíni.

Základným princípom tejto technológie je, že kyselina dusičná (HNO_3) rozpúšťa všetky kovy

okrem zlata a platiny. Preto tiež dostala názov „lúčavka“, na rozdiel od „lúčavky kráľovskej“, ktorá obsahuje 3 diely kyseliny chlorovodíkovej (solnej HCl) a jeden diel kyseliny dusičnej (HNO_3) a rozpúšťa aj zlato a platinu. Teda, ak sa na vložené suroviny (produkty zo stúp, hutníckeho zlatostriebrá a pod.) pôsobilo lúčavkou, nežiaduce kovy sa rozpustili a zlato, ktoré ostalo v pevnej forme, sa mohlo upraviť tavením a odliatím do žiadaného tvaru. Predpokladám však, že toto sú všetky známe informácie. Väčší problém mohla spôsobovať výroba kyseliny dusičnej. Táto sa v kremnickej mincovni vyrábala a Mikovíni nazval malé oddelenie ako „pálenie lúčavky“. Ďalší písomný prameň k opisu metódy hovorí, že kyselina dusičná z Kremnice bola dodávaná aj do mincovne vo Veľkej Bani v Sedmohradsku (dnešné Baia Mare v Rumunsku).

Kyselina dusičná vznikala podľa nasledovnej chemickej reakcie: $\text{KNO}_3 + \text{H}_2\text{SO}_4 = \text{KHSO}_4 + \text{HNO}_3$.

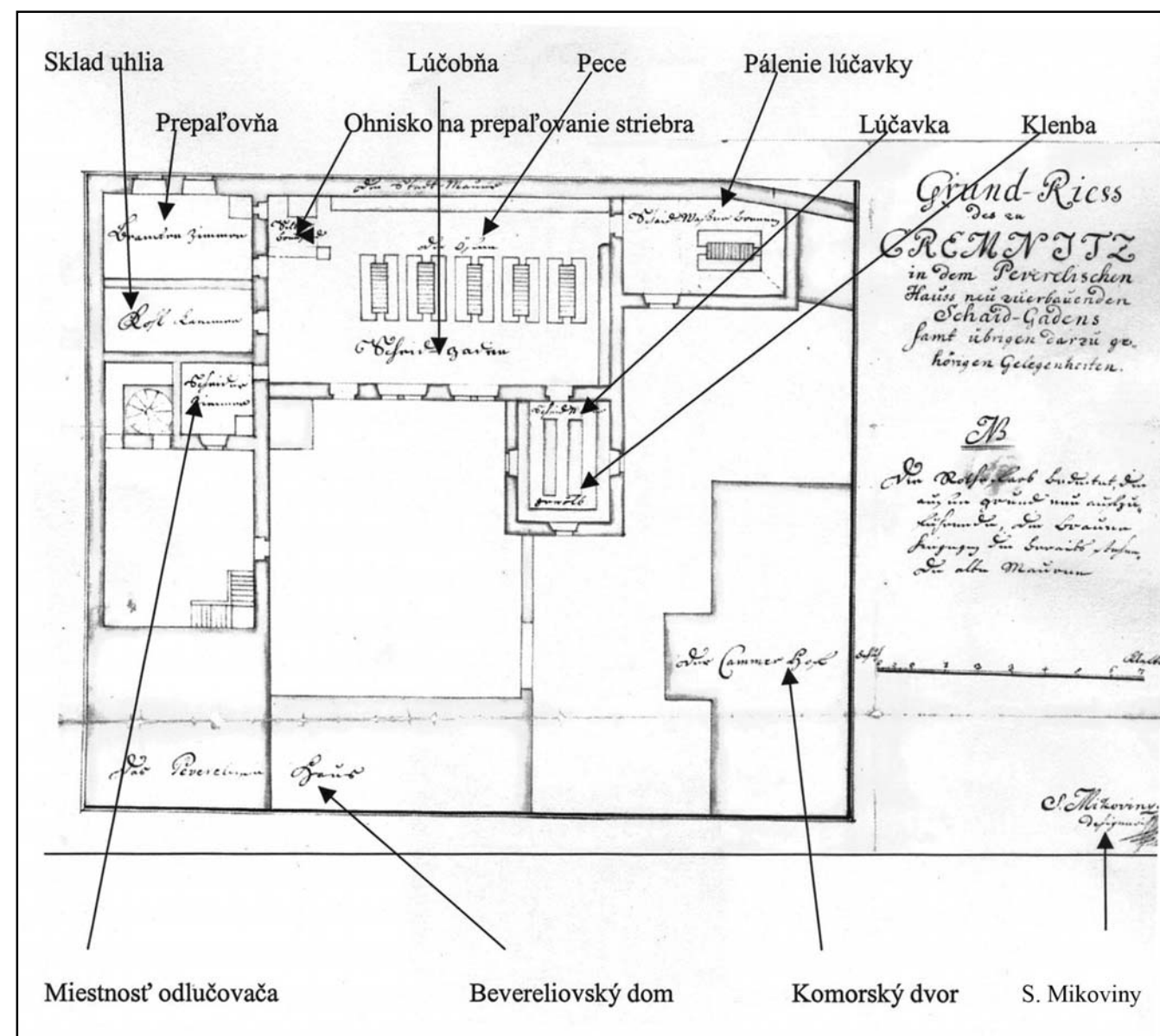
Teda, pôsobením kyseliny sírovej (H_2SO_4) na dusičnan draselný (KNO_3), známy ako liadok, ktorý sa používal v čiernom strelnom prachu, vznikala kyselina dusičná, samozrejme, že k tomu boli potrebné zložité aparatúry. Dusičnan draselný alebo liadok (tiež sanitra) dodával do mincovne inšpektorát pre pušný prach a sanitra v Banskej Bystrici. Ďalším problémom mohla byť kyselina sírová (H_2SO_4), na výrobu ktorej sa používal buď síran zinočnatý (ZnSO_4 – biela skalica) alebo síran meďnatý (CuSO_4 – modrá skalica), ktoré vykryštalizovali z vôd starých medených baní. Hydrolyzou týchto síranových solí vznikala kyselina sírová, ktorá reagovala priamo v aparatúre s liadkom a vznikajúce dusíkaté plyny z popísanej reakcie sa zlúčili s vodnou parou na kyselinu dusičnú. Bola to najstaršia výroba kyseliny dusičnej a v niektorých krajinách bohatých na liadok sa využívala aj po druhej svetovej vojne. Používaná kameninová aparatúra v mnohom pripomínala alchymistické časy. Takto získaná kyselina dusičná sa po zriadení použila k oddeleniu striebra a zlata.

Ďalším oddelením na nákrese Samuela Mikovíniho je „prepaľovňa a ohnisko na prepaľovanie striebra“, blízko priestorovo umiestnené pri „sklade uhlia“. V tomto prípade ide o technologické operácie, pri ktorých sa upravoval

pomer zlata a striebra pred odlučovaním striebra a ďalej sa upravovala granulometrická skladba produktu, ktorý sa podroboval lúčeniu. Keďže sa jednalo o pretavovanie surovín prichádzajúcich na lúčenie, musel tu byť sklad uhlia, ktorým sa kelímková pec vykurovala. Pri úprave chemického zloženia pred tavením a nasledujúcou granuláciou sa ukázalo, že najpriaznivejší pomer pre lúčenie je 1 diel zlata a 3 diely striebra. Keďže suroviny prichádzali z rôznych zdrojov, veľmi dôležitá bola úprava granulometrického zloženia pred vstupom do lúčobne. Dodané suroviny sa v kelímkoch roztavili pod krycimi soľami a potom sa granulovali odlievaním do studenej vody. Táto operácia bola prísne kontrolovaná, aby vznikli čo najmenšie granulky zlatostriebrá, ktoré znamenali optimálne reakčné rýchlosti a maximálne výťažky pri lúčení. Po príprave kyseliny dusičnej a chemicko-

fyzikálnej úprave suroviny sa mohlo začať lúčenie, teda rozpúšťanie striebra. Na túto operáciu vyhradil S. Mikovíni najväčšiu miestnosť. Veľmi dobre tu vyriešil tok materiálu, ktorý priamo z vedľajších miestností vstupoval do procesu lúčenia, teda rozpúšťania striebra. Celý proces prebiehal podľa nasledovnej reakcie: $3\text{Ag} + 4\text{HNO}_3 = 3\text{AgNO}_3 + \text{NO} + 2\text{H}_2\text{O}$

Do reakčného valca sa nasadzovalo granulované zlatostriebrá (asi 20 – 25 % zlata) a na rozpúšťanie striebra sa používala kyselina, ktorá už bola v predchádzajúcich pochodoch dosť nasýtená a keďže išla spracovávať materiál s najväčšou koncentráciou striebra (maximálny koncentračný rozdiel), dosiahol sa aj maximálny efekt jej využitia. V ďalších etapách lúčenia bola používaná stále vyššia koncentrácia kyseliny dusičnej, čím bol trvale zaistený maximálny koncentračný

Pôdorys lúčobne, ktorá má byť postavená v Bevereliiovskom dome v Kremnici spolu s ďalším k tomu patriacim príslušenstvom

rozdiel a optimálne podmienky lúčenia. Vidieť, že kremnickí minciari ovládali veľmi dobre nielen metalurgiu, ale aj chémiu.

Nerozpustené zlato po vylúhovaní sa premývalo vodou, v tejto sa aj vyvarilo, potom sa vyžíhalo a pretavilo v grafitovom kelímku už bez krycích solí.

Získaný roztok striebra – dusičnanu strieborného sa ďalej destiloval, aby sa zvýšila jeho koncentrácia, ale aj preto, aby sa oddestilovaná kyselina dusičná mohla znova použiť. Z koncentrovaného roztoku sa získalo striebro redukciami - buď cementáciou medenými plechmi alebo napríklad zrážaním kyselinou vínou. Vylúčené práškové striebro sa tavením v kelímkoch dostávalo do žiadaného tvaru. Táto operácia sa vykonávala v miestnosti bezprostredne susediacej s lúčobňou.

Zaujímavé je riešenie aj umiestnenie obsluhy, ktorá má na strane lúčobne umiestnené okienko, aby mohla sledovať priebeh pracovnej operácie. Toto riešenie má dosť výrazné prvky zlepšovania bezpečnosti práce – ochrany pracovníka pred škodlivými výparmi počas určitej etapy lúčenia.

Pokúsil som sa chemickými rovnicami a popisom metalurgie popísať nákras vynikajúceho

slovenského inžiniera. Len on by vedel posúdiť, či sa mi to podarilo. Nakoniec, nechcel som tu riešiť ďalšie detaily, len vysvetliť starú technológiu, ktorá sa využívala v Kremnici do roku 1830, keď bolo lúčenie kyselinou dusičnou nahradené lúčením kyselinou sírovou pri zvýšených teplotách.

Použitá literatúra:

Kianička, D. – Wollmann, V.: Lúčenie zlata a striebra v kremnickej mincovni v 18. storočí. Slovenská numizmatika XVII., Nitra 2004.

Khun, M.: Činnosť kremnickej lúčobne zlata a striebra od 18. storočia. Slovenská numizmatika V, Bratislava 1978.

Malkovský, J.: Vývoj slovenského kovohutníctví do XVIII. Století. Sborník vedeckých prác, VŠT Košice, Zv. 1, 1966.

Kašiarová, E.: Pozostatky kartografickej tvorby a ďalšie dokumenty vzťahujúce sa na Samuela Mikovíniho zachované v Štátnom ústrednom banskom archíve v B. Štiavnici. Zborník z konferencie Samuel Mikovíni a jeho odkaz pre dnešok, Banská Štiavnica 2005.

Turecká hrozba (povešť)

Radoslav Mandalík

venované pamiatke starého otca Pavla Lajstríka a jeho mamičky Heleny, rod. Dubravicej

Na severovýchod od Zvolena je obec Dúbravica, kedysi patriaca do Zvolenskej župy. Od 15. storočia boli miestnymi zemepánmi Dúbravickovci (z tohto rodu pochádzal kremnický komorský gróf Ján Dúbravický, 1537 – 1541). Dnes už len zrúcaniny starého kaštieľa a gotický kostol sv. Žofie sú pamätníkom dávnych čias. Podnetom k napísaniu tejto povesti bola skutočná udalosť, ktorá sa dotýka obce v období tureckých vojen.

I.

Dnes je v Dúbravici veľký deň. Zemepán Marek Dúbravický žení svojho najstaršieho syna Štefana. Jeho nastávajúcou je panna Judita, zasnúbili ich ešte vlni. Hrádok, najbližšie okolie a kostol sú slávnostne vyzdobené. Dedinčania vítajú svadobných hostí prichádzajúcich na kočoch z okolitých kaštieľov, ale tiež niektorých zďaleka.

Podľa starých obyčajov sa snúbenci najprv

odobrali od rodičov. Ako to už pri takýchto príležitostiach býva, mamky mali oči zarosené slzami šťastia. Svadobný obrad sa vykonal v kostole, ktorý postavili a od nepamäti boli jeho patrónmi Dúbravickovci. Nasledovala svadobná hostina a veselie. Stoly sa prehýbali pod množstvom jedál a nápojov. Muzika veselo vyhrávala a panstvo sa zabávalo.

Dobrá nálada, ktorú umocňoval pekný pohľad na mladý pár, to všetko tešilo hrdých rodičov mladomanželov. Zábava pokračuje aj v neskorých nočných hodinách.

V najlepšom sa Marek Dúbravický, otec ženícha, spolu s manželkou rozhodnú vzdialiť. Marek odprevedá manželku do jej komnaty a nežne ju pobožká. Vyjde von. Chce byť na chvíľu sám. Zaspomínať na staré časy. Na svoju mladosť. Na prvé stretnutie s manželkou. Nebo je plné hviezd a Marek sa v duchu vracia v spomienkach do minulosti.

Nebolo vždy v Dúbravici tak pokojne a šťastne...

Písal sa rok 1588.

Turecké nebezpečenstvo viselo ako ťažký mrak nad slobodným kráľovským mestom Zvolen a bohatými banskými mestami. Prednedávnom navyše Zvolen postihol mor. Chorobe podľahol aj zvolenský kapitán a župan Juraj Barbarič, známy bojovník s Turkami.

Uplynulo už niekoľko desaťročí od nešťastnej moháčskej bitky, po ktorej sa pohroma za pohromou valí na uhorskú krajinu. V bitke proti Turkom padol aj sám kráľ Ľudovít II. V krajine nastal zápas o trón, neprestávali zrážky šľachticov strany Jána Zápoľského a strany Ferdinanda I. Habsburského. Obdobie rozvratu skončilo až korunováciou panovníka.

Nepokoj zvyšoval čoraz väčší postup tureckých hôrd. Turecké vyhrážky a nájazdy sa stali realitou už aj vo Zvolenskej župe.

Strach z tureckého prepadu sa nevyhol ani dedine Dúbravica, ležiacej v malej doline neďaleko od Zvolena.

V jeden letný deň sa Marek Dúbravický vracal z poľovačky. Oblečený v loveckom šate, luk a šípy mal v koženom puzdre prevesenom na chrbte. Z bočnej strany sedla zavesený úlovok – zajac a niekoľko jarabíc. Na svojom koni, sprevádzaný verným psom, obchádzal svoj majetok. Rad chalúp, potok, obrobené políčka a pastviny pre dobytok, les. Malebnosť dediny utváral kostol s rodinnou kryptou a na vyvýšenine rodný hrádok.

Po počiatkových poplašných správach sa teraz zo všetkých strán ozývajú varovné hlasy utečencov z vypálených a vyrabovaných dedín a poslov z hradov a okolitých miest. Viaceré hrady a pevnosti chrániace prístup k banským mestám z juhu sú už v moci Turkov. Dobrá Niva, Zvolenská Slatina, Očová. Všade tam už Turci pustošili. Niektoré dediny sa opevnili, niektoré sa v strachu podrobili a odvádzajú dane, iné dediny sú opustené. V lete Turci vypálili Môt'ovú a dostali sa až k bráne Zvolenského zámku. Blízki susedia Benickovci, zemepáni v Dolnej Mičinej, už odišli do bezpečia za múry Bystrice.

Marek vtedy premýšľal a kládol si otázku: „Čo majú Dúbravickovci robiť?“ Zostať a dúfať v zázrak, alebo všetko zanechať a odísť niekam do bezpečia? Je takmer isté, že Turci skôr či neskôr prídu. A oni by sa mali stať poddanými na vlastnej pôde?

Marekovi sa nedá nespomínať v tejto chvíli na

rozprávanie nebohého otca Jána o minulosti svojho rodu. Jeho pôvod siahla až do ďalekého Chorvátska. Okrem majetkov v kraji Korbavia patrila rodu aj hrad Komočác. Kedysi stáli jeho predkovia pred podobnou voľbou. Časť mužských členov rodu padla v obranných bojoch proti Turkom, časť, najmä starší, zostala vo vlasti. Väčšina, podobne ako príslušníci ďalších chorvátskych šľachtických rodov, sa rozhodla uchýliť pred Turkami v Hornom Uhorsku. Najviac v okolí Prešporoku, v Trenčianskej, Spišskej stolici a inde. Niektorí celkom bez prostriedkov.

Jeho prapraprástevník Jurajovi Hottothynimu sa podarilo umiestniť na ktoromsi hrade. Po čase sa stal kamenickým kapitánom, neskôr vicekastelánom Ľupčianskeho hradu. Ešte zo starej vlasti mal kontakty s grófom Gregorom z Korbavy, neskorším vlastníkom Ľupčianskeho hradného panstva. I jeho zásluhou dostal Dúbravicu do majetku. Kráľ Matej Korvín neskôr potvrdil donáciu aj pre jeho prapraderu Petra.

Odvtedy sa rod pevne usadil vo Zvolenskej župe, postupne si získal miesto i medzi rodmi Zolnayovcov, Mičinských či Lukavických, ktorí mali majetky v susedstve a žili tu už oddávna. Všetci patrili k miestnej šľachte, rovnako hospodárili, spoločne prešli na nové Lutherovo učenie. Spoločne oplakávali svojich mŕtvych, ktorí sa nevrátili z kráľovského vojska. Dobré vychádzali aj s rodom Benickovcov, ktorí zdedili tunajšie majetky Mičinskovcov. Najväčší vzostup zaznamenal rod za vlády Jagelovcov. Sobášmi získali ďalšie majetky a dostali sa do príbuzenstva s inými rodmi.

Tunajší kraj sa jeho predkom iste hneď zapáčil. Neďaleký Vígľašský a Zvolenský zámok boli v minulosti rezidenciou kráľov a Zvolenský les miestom chýrnych kráľovských poľovačiek.

Život v novej vlasti však mal aj svoje tienisté stránky. Nové nepriateľstvá, rodinné nezhody, majetkovo-právne spory...

Marek dostal meno po dedovi, vernom dvoranovi kráľa Ľudovíta II. V mladosti stratil oboch rodičov, vychovával ho poručník strýc Mikuláš, potom stará matka na statku v Szele. Až neskôr sa mohol vrátiť do Dúbravice a zaujať staré rodinné sídlo. V Dúbravici žil a hospodáril na svojich majetkových podieloch aj bratanec František Dúbravický, Benedik Dúbravický s bratom Urielom a ich bratanec Michal z tej istej rodiny, ale z druhej línie.

To všetko patrí minulosti. Teraz treba rozhodnúť

Erb rodu Dúbravických

o osude blízkých v nadchádzajúcom ťažkom období. Vlastnú rodinu zatiaľ nemal, musí sa ale postarať o sestru, príbuzných, ich rodiny a budúcnosť.

Zvečeri sa. Ľudia prichádzali z polí domov. Pastieri zhánali dobytok z blízkych pastvísk.

Marek sa vrátil na svoje sídlo. Neveľký hrádok tvorí kamenná poschodová obytná budova, strážna veža, miestnosť pre služobníctvo, stajne, maštale, sýpka, dvor a všetko uzatvára hradobný múr. V hrádke bol obvyklý ruch. Po jeho príchode strážca zatvára bránu. Ďalší stráži hore na veži. Paholok odvádza koňa. Starý kňaz vyučuje deti príbuzných. V kuchyni slúžky pod dozorom sestry pripravujú večeru.

Usadil sa v prízemnej sieni. V tejto miestnosti sa vždy zhromažďovala celá rodina zemepána pri večeri. Tu hostili aj príbuzných a priateľov pri význačnejších príležitostiach. Ozdobou siene bol erb rodu nad kozubom. Pri kozube lavica pokrytá kožušinou. Pár zbraní a poľovníckych trofejí na stenách. Uprostred stál veľký dubový stôl. Úzke schodište viedlo do svetlíc na poschodí. Pod sieňou bola pivnica na zásoby, tam sa uschovávali aj rodinné klenoty. Pohľad mu padol na starú okovanú truhlicu. Najcennejšie listiny už pred časom, podobne ako ostatní susední zemanovia, uložil do úschovy na lupčianskom hrade.

Múry hrádka sú pevné. Pred prípadnou rebéliou či lúpežným útokom tu boli v bezpečí. Proti obliehaniu a dobývaniu väčším nepriateľským

oddielom by sa však vlastnými silami dlho brániť nemohli.

Marek sa rozhodol. Musí požiadať o pomoc príbuzných. Na stolci za vrchostolom, pri svetle sviec napísal list a zapečatil ho.

V čase večere sa pri stole zišla celá rodina. Jedli pečenú divinu, chlieb a zapíjali vínom z krčahov. Po večeri oboznámil členov rodiny so svojím rozhodnutím: „Odídeme pred Turkami do bezpečia k príbuzným na Spiš. So sebou si vezmeme len peniaze, cennosti, zásoby a nevyhnutné potreby!“ Rozhodnutie hlavy rodiny prijali ostatní s obavami, ale čiastočne s uľahčením.

Na svitaní vyslal Marek posla s listom a začali s prípravami na odchod. O pripravovanom odchode upovedomili aj vrchnosť.

Uplynul vari týždeň a posol sa vrátil s odpoveďou. Starostlivosťou o dom, zariadenie a statok v neprítomnosti zemepána bol poverený správca. O pár dní sa dostaví prisľúbená čata vojakov s veliteľom, vyslaná stolicou a banskými mestami ako dočasná posádka hrádka. Z vojenského hľadiska bolo totiž dôležité, aby hrádok neobsadil nepriateľ. Pred odchodom uložili poddaným okrem obvyklých povinností plniť aj nariadenia vojenského veliteľa.

Ešte posledný letný pohľad na domov a rodina sa vydala na cestu. Na čele muži na koňoch, za nimi koč so ženami a deťmi ťahaný párom koní a dva kryté vozy s batožinou a poživinou. Spreádzali ich dvaja ozbrojenci.

II.

Uberali sa smerom na Lupču, potom na Brezno a Kežmarok. Mali za sebou už niekoľko dní cesty. Prechádzali mestečkami, dedinami aj malými usadlosťami. Cestou stretávali ďalších utečencov, ale aj obchodníkov, ktorí ich upozornili na najschodnejšie cesty a na zlodejov a zbojníkov striehnucích na pocestných. Podvečer sa obvykle zastavili a ubytovali v prícestnom hostinci alebo prijali pozvanie na nocľah v niektorom šľachtickom dome. V severných stolicach bezprostredné nebezpečenstvo nehrozilo, obyvatelia so strachom počúvali zvesti o lúpení Turkov a vojenských akciách na Dolniakoch a Pohroní.

Napokon prišli do Farkašoviec na Spiši, na majetok, kde bývali príbuzní. Vo svojej kúrii ich

privítala Katarína Dúbravická, rod. Grieger, vdova po Michalovi Dúbravickom, spišskom hradnom kapitánovi. Po namáhavej ceste a nepohodlí im dobre padlo ponúknuté pohostinstvo. Nevedeli však, ako dlho budú musieť ostať.

Týždne a mesiace ubiehali. Zo Zvolenskej župy sa im dostalo len pár úlomkovitých správ. Turci vraj vyplienili Dolnú Mičinu a Vlkanovú, dediny blízko Bystrice. Rozhodnutie odísť na bezpečnejšie miesto bolo teda správne.

Tetka po manželovej smrti žila dlhší čas v smútku a ústraní. Po príchode urodzených príbuzných z Dúbravice jej dom ožil. Znovu dostávala pozvania do rodín a na hostiny a bály od okolitého panstva. Na odporúčanie jedného zo šľachticov vložili Dúbravickovci väčšiu časť finančnej hotovosti do obchodu s vínom, čo im vynieslo istú sumu, takže nemuseli nikoho o nič prosiť.

Všetkým sa zapáčili spišské mestá s pravidelnými námestiami, s kostolom alebo radnicou v strede. Patricijské a meštianske domy so šindľovými strechami a v ich pozadí končiare hôr. Viacerí obyvatelia boli cudzieho pôvodu a žili tu už po celé generácie. Venovali sa obchodu a remeslám, vďaka čomu ne jeden z nich zbohatol. Mali svoje nárečie, práva a zvyky prispôbené rázovitému kraju. Niektoré spišské mestá a mestečká už takmer dvesto rokov patrili k Poľsku. Stalo sa tak preto, že vtedajší kráľ Žigmund potreboval peniaze na vojnu, a tak dal mestečká za pôžičku do zálohu poľskému kráľovi. To však nebránilo vzájomným kontaktom.

V jedno nedeľné ráno si Marek v kostole na omši všimol dievčinu, sediacu v predných radoch s ďalšími dvoma ženami. Pri jednej spoločenskej príležitosti mu bola predstavená. Volala sa Katarína Jákóffy a zdržiavala sa tu u príbuzných.

Pochádzala z dobrej rodiny, ktorá taktiež kedysi odišla z Chorvátska. Predtým sa volali Jákošičovci, potom si zmenili priezvisko na Jákóffy. Zaľúbil sa do nej na prvý pohľad. Stretávali sa čoraz viac, buď v spoločnosti alebo na prechádzkach, pravdaže, pod dozorom staršej dámy z rodiny. Marek vyznal dievčine svoju lásku a ona jeho city opätovoľala. Napriek prísnemu dozoru sa rozlúčka neobišla bez letných dotykov a bozkov.

Po príchode rodičov Kataríny sa vybral v sprievode bratanca Františka do ich domu predstaviť a slávnostne požiadal o ruku Kataríny. Keď sa jeho otec dozvedel, že nápadníkom je mladý pán z Dúbravice, jeho žiadosti vyhovel.

Na Katarínu nevedel zabudnúť urodzený pán

Berzeviczy zo starého šľachtického rodu. Uchádzal sa o ňu už dávnejšie, ale bol odmietnutý. Katarína sa ho bála pre jeho nespútanú a divú povahu. Rodičia ju mali veľmi radi, a preto s jej rozhodnutím súhlasili. Berzeviczy nedbal na to, že dievčina je prisľúbená inému. Prostredníctvom druhá vyzval Mareka na súboj. Bojovať sa malo, kým sa neukáže prvá krv.

Večer, na dohodnutom mieste a za prítomnosti svedkov skrížili šable. Obaja boli dobrí šermiari, Marek ale predsa prevýšil súpera a prvý ho zasiahol. Ten musel uznať porážku. Neúspešný sok po súboji odišiel, vraj k vojsku či do Poľska, viac už o ňom nepočuli.

Marekovi a Kataríne potom už nič nestálo v ceste k spoločnému šťastiu. Čoskoro sa konali zasnuby a svadba. Dohodli sa, že hneď, ako to bude možné, budú mladomanželia žiť v Dúbravici alebo na niektorom inom majetku, ktorý Marek zdedil po rodičoch.

Rok po svadbe sa im narodil syn. Dali mu meno Štefan, krstnými rodičmi mu boli František a Magdaléna Dúbravickí.

III.

Podľa posledných správ z banských miest a listu od správcu z Dúbravice turecké nebezpečenstvo nateraz pominulo. Marek sa spoločne s príbuznými rozhodol pre návrat. Jeho Katarína je znovu v požeňnanom stave a prial si, aby sa dieťa narodilo už doma.

Nadišiel čas odchodu. Nikto z nich nevedel, čo prinesie budúcnosť. Hnala ich však túžba po domove, a tak sa s radostnou myslou uberali do Dúbravice.

Cesta ubehla pokojne.

Konečne doma!

Hrádok a dedinu nepostihlo žiadne väčšie nešťastie. Na prvý pohľad bolo ale zrejmé, že dlhá neprítomnosť majiteľov ich majetku nepridala. Bude trvať istý čas, pokým všetko uvedú do pôvodného stavu a zanedbané polia dajú novú úrodu.

Zanedlho po návrate sa im narodila dcéra. Pomenovali ju Dorota a pokrstili ju v dúbravickom kostole. Manželka Katarína priviedla na svet ešte ďalšie deti – druhého syna Juraja, dcéry Máriu, Annu a Sáru. Usilovnou prácou zveľadili majetok.

Cisárskym vojskám sa po dobytí Fiľakova, Novohradu a ďalších hradov podarilo zbaviť Zvolen, ako aj celý kraj tureckého susedstva. Vojna

však trvala ešte mnoho rokov.

Roky plynuli.

Deti pomaly dospeli. Najstarší syn Štefan po ukončení štúdií nastúpil miesto v službách Zvolenskej stolice.

Teraz oslavujú jeho svadbu. Marekovi sa zdalo, že to bolo len nedávno, keď sa sám ženil so svojou Katarínou. Napriek všetkým prekážkam je ich manželstvo šťastné. Ak Boh dá, budú žiť spolu ešte dlho a tešiť sa zo svojich potomkov.

Marek Dúbravický sa budúcnosti neobáva. Vo svojich deťoch budú ďalej žiť, oni sú zárukou pokračovania rodu.

Cestovateľ Emil Holub a Kremnica Daniel Kianička

Medzi slávnych cestovateľov sa v poslednej tretine 19. storočia zaradil aj Čech Dr. Emil Holub. Narodil sa v roku 1847 v Holiciach. Stredoškolské štúdiá absolvoval v Žatci, kde navštevoval tamojšie gymnázium. Potom odišiel do Prahy, tam v roku 1872 ukončil štúdium na lekárskej fakulte Karlo-Ferdinandovej univerzity. Už v detstve a najmä počas vysokoškolských štúdií sa začal intenzívne zaujímať o neprebádaný africký kontinent. Ako študent sa v Prahe spriatelil s etnografom Vojtěchom Náprstkom, ktorý ho podporil v jeho afrikanistických záujmoch. Holubov sen skúmať Afriku, podobne ako svetoznámy Dr. David Livingston, sa mu podarilo naplniť hneď po skončení vysokej školy. Medzi rokmi 1872 a 1887 podnikol po južnej Afrike dve objaviteľské cesty. Počas svojich výprav zažil veľa dobrodružstiev, ktoré popísal vo viacerých cestopisných knihách. Jeho prínos pre vedu spočíva predovšetkým v tom, že z afrického svetadielu doniesol domov niekoľko desiatok tisíc prírodopisných a národopisných artefaktov. Tie sa, žiaľ, nepodarilo sústrediť na jednom mieste a boli rozdane množstvu inštitúcií po celom svete. Paradoxne teda necestoval iba samotný Dr. Holub, ale strastiplnú púť podstúpili aj ním zozbierané predmety. Poďme sa pozrieť na dobrodružstvá chýrneho cestovateľa v Afrike i na to, kde všade a za akých zaujímavých okolností skončili spomenuté zbierky. Prioritne sa pritom zameráme na predmety, ktoré sa dostali do Kremnice.

Ako už bolo spomenuté, bezprostredne po ukončení lekárskeho štúdií sa Emil Holub prvýkrát vybral do Afriky. S finančnou podporou

Literatúra:

Benkó, I.: A Dubraviczai Dubraviczky család XVI. Században. Turul, roč. XXX, 1912 (preklad).
Kol.: Zvolen. Monografia k 750. výročiu obnovenia mestských práv. Zvolen, Gradus 1993, s. 57 – 60.
Kopčan, V.: Turecké nebezpečenstvo a Slovensko. Bratislava, Veda 1986, s. 80 – 86, s. 91 – 96.
Matunák, M.: Vigľašský zámok. Zvolen 1960, s. 44 – 45.
Ragač, R.: Stredoveký hrádok v Dúbravici. In: Acta Historica Neosoliensia, 9, 2006, s. 25 – 30.
Sedláček, A.: Z hradů, zámků a podhradí. Praha 2001 (reprint vydania z roku 1929), s. 36 – 40.

Vojtěcha Náprstka pricestoval na jar roku 1872 do Kapského Mesta. Aby mohol financovať svoje výpravy do vnútra čierneho kontinentu, zriadil si vo Fauersmithe a na diamantových náleziskách v Dutoitspane pri Kimberley lekársku prax. To mu umožnilo už v roku svojho príchodu do Afriky precestovať západnú časť Transvaalu (dnes Juhoafrická republika) a Bečuánsko (Botswana). Okrem toho navštívil jaskyne vo Wonderfonteine a Rivertowne. Spolu s ním boli traja najatí nosiči s piatimi koňmi a piatimi psami. Na prelome rokov 1873 a 1874 sa Dr. Holub so štyrmi mužmi, ôsmimi oslami, jedným koňom a deviatimi psami vydal na územie východobečuánskych Bamangvatov. Pozdĺž rieky Limpopo dorazil až do ich centra v Šošongu. Na tretej ceste (marec 1875 až november 1876) sa dostal ešte ďalej. Cez Šošong doputoval k jazeru Makarikari, strednému toku rieky Zambezi s úžasnými Viktóriinými vodopádmi a do Šešeke, hlavného mesta Maruckej ríše. Expedíciu musel predčasne ukončiť, pretože ochorel na maláriu. Na jeseň roku 1876 sa vrátil do Dutoitspanu na Diamantových poliach.

To, že počas výprav nebola núdza na dobrodružné zážitky, potvrdzujú cestopisné spomienky Dr. Holuba. Krátko odcitujme jednu pasáž: „Znepriatelil by som sa s každým, kto by ma ešte 4. decembra 1875 upozornil na neuspokojivý stav a chatrnosť mojich člnov. Všetky moje nádeje spočívali na šťastnom výsledku cesty po Zambezi, teda na štyroch maruckých loďkách, s ktorými som sa pustil proti prúdu doposiaľ nepreskúmaného veľtoku... ako bádateľ, ktorý sa už v myslí dotýka rukami svojho cieľa, neuvažoval

som veľmi o nedostatočnosti svojich prostriedkov. No nešťastie prichádza rýchlo. Dňa 4. decembra musela výprava prekonať pereje Mučilu-Aumsingu, ležiace nad mestom Šešeke... V tesnom riečnom ramene uprostred penivej pereje pokúša sa čln..., aby prenikol vpred. Štyri svalnaté tmavé postavy, obnažené až na malé červené zásterky vlajúce vo vetre, pracujú s veslami... snažia sa prekonať vzdorný živel!... Avšak, čo to značí, veslári pomýlili si takt! Čo znamenajú tie nepravidelné údery vesiel? Nebesá, mužstvo už neovláda čln!... Vtom, ó hrôza! Čln obrátil sa naprieč... najbližšia vlna naráža na bok loďky a pred mojím zrakom pochováva moje lieky, strelivo a mnoho nenahraditeľných vecí. Musel som sa na všetko dívať nemôžuc priskočiť na pomoc, pretože som bezvládne spočíval v druhom člne zachvátený zimnicou... Klesol som otupený do člnu, nestarajúc sa o svoj ďalší osud.“

Opustime na chvíľu divoké zákutia Afriky a venujme sa osudom Holubovej afrikanistickej zbierky. Počas prvého afrického pobytu sa mu podarilo zhromaždiť okolo 31000 národopisných a prírodovedných predmetov. Prvú menšiu časť zbierky odoslal domov už v roku 1873. V Prahe z týchto predmetov usporiadal Vojtěch Náprstek úspešnú výstavu, z ktorej finančný výťažok putoval Dr. Holubovi do Afriky. Ako sme videli, z výpravy do Šešeke sa Emil Holub vrátil do Dutoitspanu na jeseň roku 1876. Do Čiech však mohol odcestovať až v roku 1879. Tak dlho trvalo, kým dokázal zabezpečiť potrebné finančné prostriedky na odoslanie zbierkového materiálu. Časť financií získal z lekárskej praxe a usporiadania prednášok a výstav (napríklad v Kimberley v roku 1877), časť tvorili dary – 70 libier daroval rakúsky cisár, 60 libier Český zemský výbor, 70 libier grófká Grottenegová a 20 libier spolok Svatobor. Po návrate domov pripravil Dr. Holub v Prahe z predmetov výstavu a celú svoju africkú zbierku daroval veľkoryso Múzeu Kráľovstva českého (dnes Národné múzeum). Múzeum ju však, predovšetkým z priestorových dôvodov, odmietlo prijať, a to bolo osudné rozhodnutie. Emil Holub sa totiž v reakcii naň rozhodol svoju obrovskú zbierku rozdať. Po svojom prvom i druhom pobyte v Afrike obdaroval okolo 500 ústavov, múzeí a škôl. Po spomenutej pražskej výstave boli debny s materiálom uložené dočasne na povale Náprstkovho múzea v Prahe. Neskôr boli prevezené do Viedne, kde cisár František Jozef I. vyčlenil pre ne priestory v zámku Wiselberg a prepožičal Dr. Holubovi aj pracovné priestory

v Rotunde v Prátri. To všetko však boli len dočasné riešenia, a tak došlo postupne k hromadnému rozdávaniu zbierok. Nebolo to šťastné riešenie, pretože tak došlo k roztrateniu a dokonca i zničeniu mnohých predmetov. Týkalo sa to najmä zbierok venovaných školám, ktoré nemali prostriedky na ich ošetrovanie a vlastne ani mnohé vzácne africké artefakty k vyučovaniu nepotrebovali. S Holubovými africkými zbierkovými materiálmi sa môžeme stretnúť po celom svete – napríklad v Paríži, Ríme, Bruseli, Leydene, Kodani, Stockholme, Berlíne, Petrohrade, Drážďanoch, Jene, Stuttgarte, Mníchove, Budapešti, Lisabone, Madride, Turíne, Sofii, Belehrade, Bukurešti, Aténach či Philadelphii. Keď E. Holub prednášal v rokoch 1894 – 1895 v USA, prejavilo eminentný záujem o jeho zbierky mesto Chicago, ktoré mu za ne ponúkalo 1000000 zlatých. Dr. Holub však túto lukratívnu ponuku z vlasteneckých dôvodov odmietol. Chcel, aby väčšina zbierok ostala doma v Rakúsko-Uhorskej monarchii. Vo veľkom preto obdarovával zbierkami rôzne ústavy a mestá na jej území.

Teraz sa však ešte raz vráťme do Afriky. Dva roky po Holubovom návrate z afrického kontinentu, teda v roku 1881, mu ponúkol belgický kráľ Leopold II., aby spolu so sirom Henrym Stanleyom riadil prieskum Konga. Napriek lákavosti ponuku napokon odmietol, pretože v tej dobe sám pripravoval expedíciu, ktorá mala prejsť Afrikou od juhu na sever – od Kapského Mesta až do egyptskej Káhiry. Chcel tak napodobniť Dr. Livingstona, ktorý prešiel naprieč celým africkým kontinentom od východu na západ. Kvôli povstaniu v Sudáne bol Emil Holub nútený svoj plán zmeniť, rozhodol sa skúmať územie severne od rieky Zambezi. Výpravu začal po získaní potrebných financií (z prednášok, výstav, publikovania atď.) v novembri roku 1883, a to so šiestimi silnými mužmi, vybranými zo 700 uchádzačov, a svojou mladučkou 18-ročnou novomanželkou Rúženou. Skupinka prenikla z juhu najprv k rieke Zambezi. Tam strávila takmer rok (september 1885 – jún 1886) v tábore anglického obchodníka Georgea Westbeeche. Cestovatelia sa pri Zambezi pripravovali na prienik na územie Batokov a Mašukulumbov v Kongu a Zambii. Prípravy trvali veľmi dlho, lebo po ceste k rieke stratili veľkú časť ťažných volov, zomreli dvaja z ich šiestich súputníkov a nedarilo sa im dlho zohnať nosičov a sprievodcov. Expedícia chcela totiž preskúmať nebezpečné končiny Afriky,

kde nadôvažok k tomu práve zúrili mocenské boje. Výprava dorazila do Konga v čase, keď kráľ Lewanika I. získal opätovne kontrolu nad väčšinou kmeňov v oblasti. S tým sa nehodlali zmieriť Mašukulumbovia žijúci na východných hraniciach kráľovstva. Cudzincov považovali za Lewanikových vyzvedačov, a preto na nich útočili. Dr. Holub sa vydal na cestu 10. júna 1886. Výprava postupovala dopredu len veľmi ťažko, pretože ju opúšťali nosiči, vydierali miestni náčelníci a hozili jej prepady. Obavy členov expedície sa, žiaľ, napokon naplnili. Skupinu medzi dnešnou Lusakou a riekou Kafue prepadli 2. augusta 1886 Mašukulumbovia. Zabili Holubovho priateľa Söllnera a zničili značné množstvo zásob, zbierok a záznamov. Keďže sa E. Holubovi nepodarilo získať ich priazeň a chcel si zachrániť život, musel sa vrátiť späť k rieke Zambezi. Tam si výprava oddýchla a doplnila zbierky. Do Kapského Mesta sa vrátila v júli roku 1887.

Už zmienený obchodník George Westbeech opisuje vo svojom denníku nešťastný Holubov prienik do Konga nasledujúcimi slovami: „Dňa 10. júna sa výprava vydala na cestu... Doteraz mal veľa strát a ja doktorovi a jeho odvážnej manželke želám úspech... Ako som predpokladal, jeho cestu ukončili Mašukulumbovia. Obrali ho o všetko, zabili jeho spolupracovníka a doktor sužovaný horúčkou ustupoval od osady k osade. Skutočne ho veľmi ľutujem, najmä jeho úbohú ženu. Sme prekvapení ich zázračným únikom, lebo skutočne to bol zázrak. Musel v sebaobrane použiť strelbu, zastrelil troch černochoch, čo potom malo praktický efekt. Domorodci utiekli a on sa zachránil...“

Vďaka finančnej pomoci z vlasti sa mohol ešte v roku 1887 Dr. Holub vrátiť do Čiech. Aj z druhej africkej výpravy dovezol domov veľké množstvo hodnotných zbierok. Celkovo išlo o 150 dební materiálu. Po návrate z Afriky začal Emil Holub opäť prednášať, písať a najmä pripravovať veľkú výstavu. Po dvojväzkovom diele Sedem rokov v Južnej Afrike (1880), ku ktorému mu telegraficky blahoprial samotný Charles Darwin, publikoval v rokoch 1889 a 1890 ďalšie dva diely cestopisných spomienok. V roku 1891 sa mu podarilo otvoriť vo Viedni veľkolepú africkú výstavu, na ktorú boli dovezené exponáty vo viac ako 70 železničných vagónoch. Navštívilo ju cca 56000 platiacich divákov. Výstava mala rovnako úspešnú reprízu v nasledujúcom roku v Prahe. Na svoje aktivity a preparáciu zbierok si musel

Dr. Holub zaobstarávať financie sám. Robil tak prostredníctvom publikačnej a prednáškovej činnosti organizovanej po celej monarchii. Napriek tomu bol neustále vo veľkej finančnej strate.

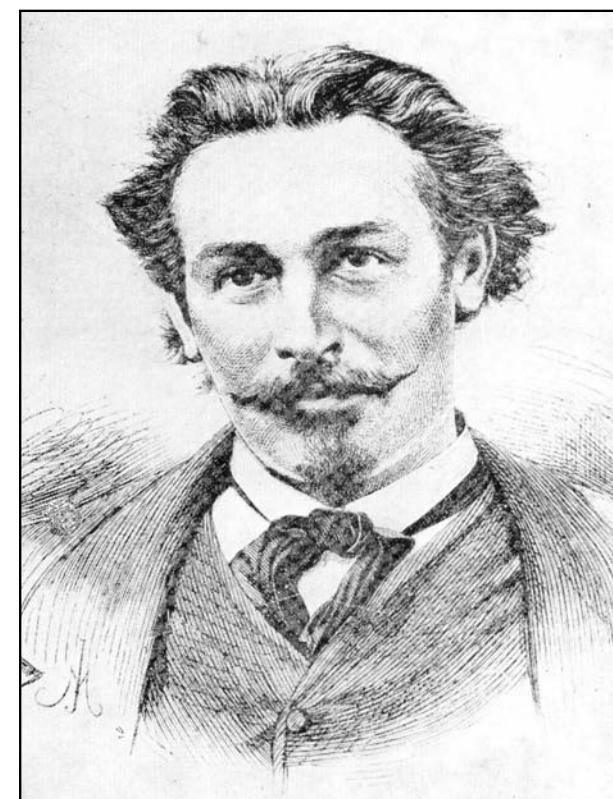
Emil Holub nielen v jednotlivých mestách prednášal, ale ich aj obdarovával zbierkami. Pozrime sa, za akých okolností sa Holubove artefakty z Afriky dostali do Kremnice. Prvá jeho prednáška v Kremnici sa uskutočnila 9. apríla 1889, a to v priestoroch mestskej reálnej školy. Do kontaktu s predstaviteľmi mesta vstúpil Dr. Holub opäť po 5 a pol roku. 13. októbra 1894 sa obrátil listom na kremnického mešťanosta Jozefa Chabada a navrhol mu, že mestu (miestnemu múzeu alebo škole) daruje kolekciu minerálov z diamantových nálezísk v južnej Afrike. Mal to byť výraz vďaka za dobré zorganizovanie predchádzajúcej doktorovej prednášky v Kremnici v roku 1889. V liste poprosil, či by mesto mohlo hradiť náklady na prepravu dební s materiálmi vo váhe cca 50 kíl. Dr. Holub to vysvetlil finančnou núdzou. Píše, že už 1 a 3/4 roku sa intenzívne zaoberá obdarovávaním zbierkami, pričom už venoval predmety 88 inštitúciám. Príprava afrických výstav, ako aj opravy a preparácia zbierkových predmetov ho stáli viac ako 225000 zlatých, no príjmy z jeho aktivít činili iba 110000 zlatých a finančne dary 13000 zlatých. Emil Holub vyjadril nádej, že mu prednášková činnosť v zahraničí, na ktorú sa chystá, pomôže znížiť deficit. Mesto požiadalo o rýchlu odpoveď, pretože za dva týždne odchádza z Viedne a ešte musí medzitým pripraviť veľkú zásielku predmetov pre Národné múzeum v Budapešti.

Na zasadnutí kremnickej mestskej rady dňa 15. októbra 1894 bolo rozhodnuté, že dar Dr. Holuba mesto prijme a umiestni ho v múzeu. Náklady na prepravu budú hradené z mestskej pokladne. Uznesenie oznámil Emilovi Holubovi, „prírodovedcovi, ktorého sláva siaha ďaleko za hranice jeho vlasti“ mešťanosta listom zo 16. októbra. O 6 dní neskôr dal Dr. Holub Kremnici na vedomie, že spolu so zásielkami do Banskej Bystrice, Debrecínu a mesta Nagykároly (Carei, dnes v Rumunsku) zabalil a dopraví na stanicu aj predmety určené do kremnického mestskeho múzea. S vďakou pridal k minerálom aj preparáty juhoafrických rastlín a kopiju domorodca. 30. októbra mestská rada Kremnice konštatovala, že dar od Dr. Holuba už dorazil do mesta. K zbierkam umiestneným v dvoch debniach bol pripojený aj ich súpis a mapa časti južnej Afriky. Suma za prepravu nákladu nebola v porovnaní s jeho významom veľká,

prepravné činilo 1 zlatý a 54 grajciarov. Predmety boli následne odovzdané mestskému archivárovi Pavlovi Križkovi, ktorý mal na starosti aj múzeum. Kvôli zaslaným rastlinám bol k vykladaniu debien prizvaný tiež lesný majster Eduard Lende. Mestská rada poďakovala Dr. Holubovi za darované predmety listom z 13. novembra 1894. Keďže medzitým Emil Holub odcestoval na prednáškové turné do Spojených štátov amerických, adresovali ho do Washingtonu na adresu Zemepisnej spoločnosti (Geographic Society). V liste bolo vyjadrené presvedčenie, že „ešte po stáročia budú predmety šíriť našim potomkom slávu odvážneho prírodovedca.“ Kremnici darované 2 debny boli vybalené 24. novembra, a to Pavlom Križkom a Eduardom Lendem. Konštatovali, že v porovnaní so súpisom bolo v zásielke o jeden minerál viac. Časť minerálov a väčšina rastlín boli umiestnené v sklenených nádobách. Po ceste sa jedna z nich rozbila a zdalo sa, že v nej uložený „tabakový koláč“ by sa mohol na

vzduchu rozložiť. Pavol Križko preto 26. novembra požiadala mestskú radu o zabezpečenie novej sklenej nádoby, ako aj presklenej skrine, do ktorej by sa uložili všetky získané predmety (uložené dočasne v archíve na jednom stole, keďže momentálne v múzeu nebolo na ne miesto). S ich zadovážením súhlasila rada 5. decembra 1894.

Po návrate z USA začal Emil Holub doma nové domáce prednáškové turné. 25. mája 1895 oslovil kremnického mešťanosta s návrhom zorganizovať aj po druhýkrát prednášku v Kremnici. Témou mali byť bojové spôsoby a zvyky juhoafrického kmeňa Zulu-Ma-Atabele. Navrhol, aby sa uskutočnila do októbra, keďže potom je znovu pozvaný do Ameriky. Výťažok z prednášky sa mal použiť na opravu zbierok, ktorými Dr. Holub aj naďalej obdarovával rôzne inštitúcie. Mesto 28. mája s nadšením súhlasilo a na prednášku poskytlo opäť priestory meštianskej reálnej školy. Električka na

Dr. Emil Holub

osvetlenie mala byť poskytnutá zdarma. 3. júna požiadala Emil Holub o stanovenie osoby, ktorá by bola v Kremnici zodpovedná za organizáciu jeho prednášky. Mestskému múzeu sľúbil v budúcnosti venovať ešte jeden dar. Mestská rada mu do Viedne odpovedala obratom 6. júna. Organizovanie prednášky zverila pánovi Juliusovi Bakhmannovi mladšiemu, s ktorým sa Dr. Holub zoznámil už počas prvej návštevy Kremnice. Za termín prednášky bol

po konečnej vzájomnej dohode stanovený napokon 18. september. Mesto pri jej príležitosti dalo vytlačiť oznamy, plagáty a vstupenky. Prednáška mala úspech. Keďže bol už školský rok, zúčastnili sa jej aj žiaci reálnej školy. 27. septembra sa Dr. Emil Holub písomne poďakoval mešťanostovi Jozefovi Chabadovi za dobrú organizáciu podujatia. Posledná písomnosť z kremnického archívu týkajúca sa Emila Holuba pochádza z 12. novembra 1895. Ide o vyúčtovanie nákladov na uskutočnenú prednášku. Spolu činili 18 zlatých a 6 grajciarov.

Z toho 10 zlatých a 50 grajciarov bolo vyplatených firme Ágost Joerges vdovec a syn, 4 zlaté a 56 grajciarov obchodníkovi Leopoldovi Ritterovi a 3 zlaté Kremničanovi Michalovi Bergerovi.

Súbor afrických predmetov venovaných Dr. Holubom Kremnici sa dodnes zachoval a je uložený v zbierkach tunajšieho múzea (dnes NBS-Múzeum mincí a medailí Kremnica). V porovnaní s ostatnými Holubovými zbierkami darovanými inštitúciám na území dnešného Slovenska je kremnická kolekcia viac-menej výnimočná. Zachovala sa celá a vedie sa o nej príslušná odborná dokumentácia. Jej mineralogická časť obsahuje 42 exemplárov, prevažne z okolia Kimberley. Botanická a etnografická časť zahŕňa 35 predmetov, predovšetkým semená a plody rastlín južnej Afriky. Osobitý význam má 172 cm dlhý oštep so železným hrotom lovcov kmeňa Subia. Zbierku našťastie nepostretol osud niektorých

iných kolekcii darovaných rakúsko-uhorským mestám. Napríklad v Banskej Bystrici sa jej tamjšie múzeum vzdalo v prospech škôl, kde sa predmety časom zničili.

Dr. Emil Holub plánoval navštíviť Afriku aj po tretí raz. Jeho maláriu nahodane zdravie mu to už však nedovolilo. Zomrel vo Viedni v roku 1902 vo veku nedožitých 55 rokov. Jeho prínos pre afrikanistiku je dodnes neprehliadnuteľný, a to aj napriek tomu, že sa ním zozbierané predmety roztrhali po celom svete. Túto chybu (plynúcu čiastočne z nezájmu rakúsko-uhorských vedeckých inštitúcií) sa čiastočne podarilo napraviť v 20. storočí. Čo možno najviac predmetov bolo v priebehu tohto storočia sústredených v Prahe v Národnom múzeu. V roku 1923 sa napríklad do tohto múzea dostala takmer kompletná Holubova zbierka hmyzu, ktorú od neho získal entomológ O. Nickerl. Rôzne černošské etnografické artefakty, odborné knihy, mapy a denníky prešli z pozostalosti Dr. Holuba do pražského Náprstkoveho múzea. V roku 1950 Ministerstvo školstva, vied a umenia posťahovalo všetky v Čechách zachované Holubove africké zbierky do Národného múzea. V roku 1958 sa po smrti Růženy Holubovej dostali z Viedne do Prahy ďalšie exponáty. Z časti odborne spracovaných predmetov bolo v Holubových

rodných Holiciach otvorené v roku 1966 Africké múzeum ako dôstojný pamätník cestovateľa. V týchto súvislostiach je potešujúce, že Dr. Holub zanechal výraznú stopu aj v Kremnici, pričom ním mestu darované predmety sú verejnosti prístupné a možno ich vidieť, resp. skúmať v NBS-Múzeu mincí a medailí Kremnica.

Pramene a literatúra:

Štátny archív Banská Bystrica – pobočka Kremnica, Mestská registratúra 1876 – 1917, I 39/94 (korešpondencia Emila Holuba a magistrátu mesta Kremnica).

ADAMÍK, Štefan: Po stopách Emila Holuba. Historická revue, roč. 15, č. 4, 2004, s. 10 – 12.

GALVÁNEK, Juraj – MARTINCOVÁ, Elena: Dar Emila Holuba Mestskému múzeu v Kremnici. In: Kremnické múzeum – zborník k 110. výročiu vzniku múzea v Kremnici. Kremnica, NBS-Múzeum mincí a medailí Kremnica 2000, s. 117 – 125.

GRAUS, Igor: Doktor Emil Holub a Banská Bystrica. Vlastivedný časopis, roč. 34, č. 3, 1985, s. 139 a 140.

RODR, Josef: Příběhy z dalekých krajín. Hradec Králové, Kruh 1986, s. 189 – 208.

Živena - spolok slovenských žien v Kremnici založený v roku 1919 Darina Salátová

Keď v roku 1869 pod martinskými lipami zakladali Spolok slovenských žien, mali na mysli spolok celonárodný, ktorý mal zaplniť už dlhší čas citeľnú medzeru a oživiť dovtedy úhorom ležiacu časť národa. Možno povedať, že slovenské ženy prispeli k formovaniu národného ideálu práve tým, že sa k nemu prebojovali intenzívnym prežitím osudu slovenskej ženy, tým, že tento zážitok vedeli stvárniť, vyjadriť a uplatniť. Bez hlasu Podjavorinskej, Vansovej, Timravy, Šoltésovej si slovenský národný život nevieme ani predstaviť.

Založenie ženského spolku malo byť aj obranou proti všestrannej maďarizácii, a prispieť k zvýšeniu vzdelanosti žien, a teda aj k prehĺbeniu života národného, k „oslobodeniu národnosti“, ktorej vzdelanosť bola podmienkou.

Odbor Živeny - spolku slovenských žien bol v Kremnici založený až v roku 1919, druhého

decembra. Prvé valné zhromaždenie, na ktorom sa zúčastnilo 26 členiek, sa konalo 28. 1. 1920 v zborovni Meštianskej školy. Na tomto zhromaždení sa prihlásilo 56 nových členiek. Za predsedníčku bola zvolená Ľudmila Lehotská, za podpredsedníčku Mária Trusková, tajomníčkou sa stala Oľga Dohnányová.

Vo svojom príhovore predsedníčka Ľudmila Lehotská vysvetlila potrebu vzdelávania žien a dievčat v terajšej podobe. Hlavný účel odboru Živeny bol pracovať na založení gazdinskej školy, ktorá by sa mala spojiť s už jestvujúcou rodinnou školou. Riaditeľ školy Paukert navrhol, aby výbor Živeny ihneď prišiel k práci zriadením ročnej rodinnej školy, do ktorej sa môžu zapisovať už na tomto valnom zhromaždení. Návrh bol prijatý a výsledkom bolo 27 prihlásených žiačok. S vyučovaním na rodinnej škole sa začalo 4. 12.

1920. K tejto rodinnej škole sa výboru Živeny podarilo uskutočniť i kurz varenia a šitia. Uvedené kurzy sa stretli s veľkým záujmom žien i dievčat a zúčastnilo sa ich 68. Spolok Živena si zobral za svoj i cieľ podpory sociálnej spravodlivosti. Na svojom výborovom zasadnutí 2. 2. 1920 členky výboru navrhli, aby sa začal vydávať časopis pre slovenské ženy, ktorý by poučoval o politických a iných spolkových záležitostiach. Časopis začal vychádzať, jeho redakcia bola v Banskej Bystrici pod vedením Teréziou Vansovou.

Spolok Živena v týchto rokoch zameriaval svoju činnosť na každoročné zriaďovanie kurzov varenia a šitia pre ženy a dievčatá. Neskoršie po založení sa spolok Živena v Kremnici začal združovať so Sokolom a Maticou, ktoré boli tiež v meste založené. Spolupráca s uvedenými spolkami sa prejavovala najmä pri vyplňovaní programu oficiálnych osláv, štátnych sviatkov, usporadúvaní divadelných a tanečných večierkov.

Ženy Živeniarky sa taktiež usilovali, aby sa v meste zriadil útulok pre deti, poradne pre matky a deti. V tejto dobe tiež poskytovali pomoc pre žiakov tunajšej reálky, a to tak, že členky Živeny, pre ktoré to bolo možné, poskytovali sociálne slabým rodinám bezplatne stravu.

V roku 1922 sa členky Živeny rozhodli, že dajú zhotoviť odznaky Spolku slovenských žien. Ochotne im v tomto snažení vyšla v ústrety kremnická mincovňa. Vyhotovila pre kremnický spolok 2930 kusov odznakov. Z rôznych miest si potom členky Živeny odznaky zakupovali, taktiež ústredie Živeny v Martine odkúpilo väčšie množstvo odznakov. V tomto roku sa členky Živeny rozhodli, že zriadia pre svoje členky čítareň, čo sa im aj podarilo s pomocou miestneho odboru Matice. Členky výboru Živeny zorganizovali aj zbierku pre tunajšiu čipkársku školu. Vzory čipiek poslala pani Križková do Rumunsku, s ktorým mali kremnické ženy nadviazaný kontakt. Medzi delegátkami do Rumunsku bola i členka kremnickej Živeny pani Darina Križková.

Boli to ťažké roky, veď napríklad v roku 1924 organizovali Živeniarky zbierky, alebo aj samé vyhotovili 100 kusov šatstva a bielizne. Takto mohli

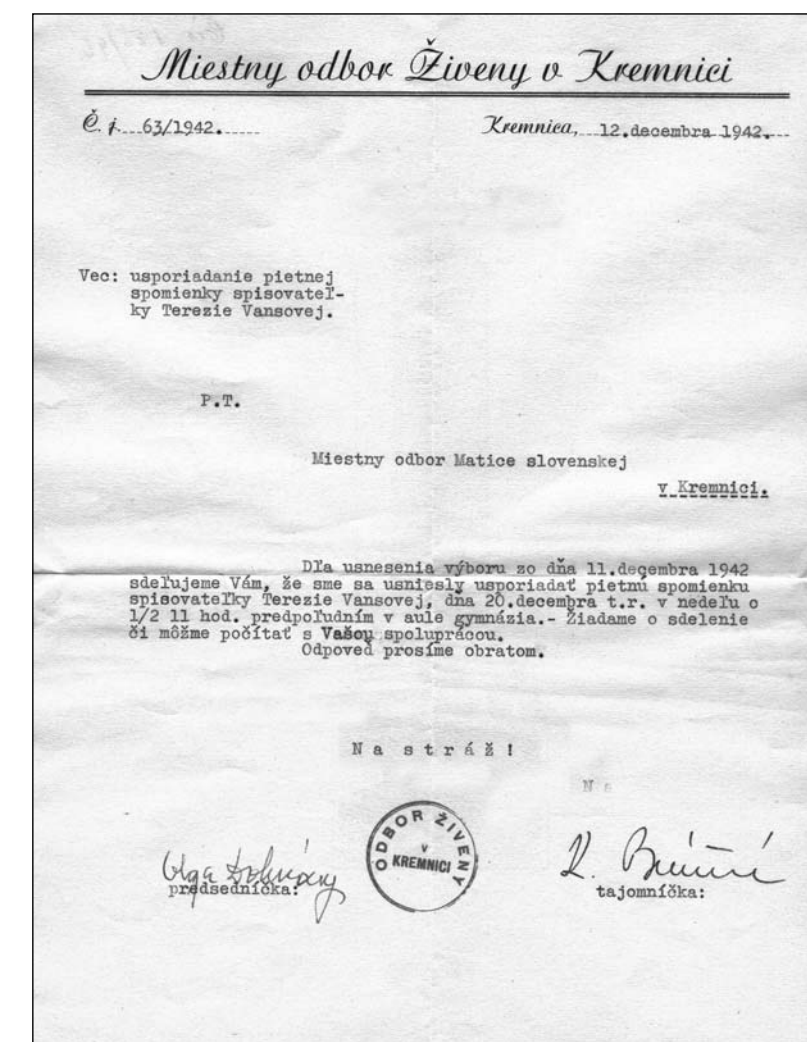
potešiť aspoň 75 chudobných detí, ktoré mali trochu veselšie Vianoce.

V roku 1926 organizácia Spolok slovenských žien, neskoršie Živena, oslavovala 60. výročie svojho založenia. Členky výboru pripravili bohatý kultúrny program. V jubilejnom roku sa kremnické ženy Živeniarky usilovali založiť i nové odbory Živeny, a to v Banskej Štiavnici a Hronskom Svätom Kríži.

Na valnom zhromaždení, ktoré sa uskutočnilo dňa 30. 3. 1927, predsedníčka Ľudmila Lehotská vo svojom príhovore radostne oznámila, že vďaka svojej činnosti bol miestny odbor Živeny zaradený ústredím medzi najlepšie odbory. Povzbudzovala členky k ďalšej práci.

Vo svojej činnosti pokračovali ženy Živeniarky najmä usporadúvaním kurzov pečenia a varenia, vo svojej čítarni sa snažili vzdelávať členky bezplatným vypožičiavaním časopisov a kníh.

História a činnosť spolku Živena z týchto rokov sa dala priblížiť zásluhou spomínaných žien a najmä slečny Oľgy Dohnányovej, ktorá odovzdala

List na hlavičkovom papieri kremnickej Živeny

do kremnického archívu 6 zošitov, v ktorých sú zápisnice zo zasadnutí.

V duchu tradícií pokračovala nová organizácia Zväzu slovenských žien, ktorá sa po oslobodení zlúčila v jednotnú organizáciu Živena – Zväz slovenských žien.

Z povojnových rokov sa v mestskom archíve nachádza len jedna kniha, a to register, kde sa viedla došla a odoslaná pošta. Tento protokol je z rokov 1942 – 1952. V ňom je uvedené, že v roku 1946 sa v Kremnici vydávali nové členské legitimácie, a že v tomto čase mala Živena 424 členiek. Boli to ťažké povojnové roky. Iste, kremnické ženy taktiež

urobili kus užitočnej práce. Žiaľ, o tejto práci sa nedá viac konkrétne napísať, lebo z tohto obdobia nie sú zachované žiadne zápisnice ani iný spisový materiál.

Týmito riadkami som sa pokúsila aspoň čiastočne priblížiť prácu slovenských žien v našom meste Kremnica.

Pramene:

Štátny archív Banská Bystrica – pobočka Kremnica, fond Spolok slovenských žien Živena 1895 – 1903, Zápisnice z rokov 1920 - 1952.

85 rokov abstinentských snáh v Kremnici

Jindřich Cupák

Úvod

V staroveku bol alkoholizmus považovaný za zlozvyk, a preto opití boli telesne trestaní, mučení aj zabíjaní.

Ako chorobu prvýkrát formuluje alkoholizmus v roku 1784 Američan Benjamin Rush, vníma ho

ako „rozborenie vôle“, vedúce k chudobe, biede a zločinu. Lieči ho varovaniami a studenými sprchami.

Od roku 1811 v USA vznikali spolky a krúžky striedmosti, nabádali k miernej konzumácii, neskôr mali za cieľ prohibíciu, uzákonenú kongresom v roku 1919 a ukončenú v roku 1935. V tom roku vznikla v štáte Ohio organizácia Anonymní alkoholicy vedená myšlienkou svojpomoci „pomôž druhému, pomôžeš tým sebe“. Jeden pacient po liečení mal chuť vypiť si, a namiesto toho zavolať kamarátovi s otázkou „Môžem Ti nejakú pomôcť?“, a vtedy ho prešla chuť na pitie. Toto hnutie má okolo 2 miliónov členov a program 12 krokov, ktoré vedú k triezvosti.

V Európe abstinencia vznikala na báze viery (Dobří templári, Modrý kríž). Na Slovensku okolo roku 1840 sa organizáciou abstinentského hnutia stali štúrovci v programe celkovej obrody národa, tieto však po roku 1848 boli z politických príčin zakázané. V strednej Európe bola založená v roku 1948 prvý socioterapeutický klub KLUS (Klub ľudí usilujúcich sa o triezvosť).

Na Slovensku je v súčasnosti okolo 60 abstinentských klubov, ich činnosť od roku 1995 koordinuje Združenie abstinentov Slovenska.

Abstinencia v Kremnici

V publikácii Prof. Dr. Karola Lányiho, vydanéj v Bratislave v roku 1933, čítame: Dňa 4. 6. 1922 na zjazde kultúrnych pracovníkov v Prešove sa prihlásili k výzve „Osvedčujem sa, že s bojom proti

alkoholizmu a s odalkoholizovaním Slovenska súhlasím a túto prácu budem podporovať“ prví dvaja obyvatelia Kremnice Jaroslav Kejzlar, riaditeľ meštianskej školy v Kremnici, neskorší člen československého abstinentského zväzu a Dr. Vladimír Toman, profesor reálky v Kremnici.

V roku 1932 bol odmenený za prácu s protialkoholickou tematikou žiak 2. ročníka meštianskej školy v Kremnici Pavel Forgáč a žiak 4. ročníka meštianskej školy Ján Zatl'ko.

Nadväzujúc na túto históriu s podporou zastupiteľov mesta a vďaka priestoru, poskytnutého Okresnou knižnicou Jána Kollára v Kremnici, začal po šesťdesiatich rokoch od prvej zmienky, teda v roku 1982, pracovať prvý Klub abstinentov v Kremnici. Viedli ho PhDr. Jindřich Cupák a Paedr. Dr. Zlata Šramová. Jeho činnosť trvala iba dva roky.

Nový pokus o založenie klubu abstinentov s názvom KREMIENOK podnikla PhDr. Magda Annerová o päť rokov neskôr v roku 1987. Tento raz v priestoroch Psychiatrickej nemocnice, na

resocializačnom oddelení, za pomoci sestry Marty Luptákovovej, a tento klub pracuje dodnes.

Po 25 rokoch (1982 - 2007) od založenia prvého klubu abstinentov môžeme teda povedať, že Klub abstinentov oslavuje dvadsať rokov nepretržitej činnosti s frekvenciou stretnutí raz za tri mesiace. Stretávajú sa v ňom bývalí pacienti z okresov Žiar na Hronom, Banská Štiavnica a Žarnovica, sporadicky aj z iných okresov.

Jeho zakladateľka spolupracuje stále s vedúcim lekárom pre liečbu závislostí v PN Kremnica, MUDr. Urbanom. Jeho organizačnou dušou je sestra Marta Luptáková. Občas sa zúčastňuje aj zakladateľ prvého klubu abstinentov v Kremnici J. Cupák, prípadne ten z psychologov, ktorý práve pracuje na oddelení pre liečbu závislostí.

Najdlhšiu abstinenciu máme 19 rokov, 15 rokov, 10 rokov. Okrem abstinentov odliečených sa zúčastňujú stretnutí ako hostia aj práve liečení pacienti, aby od ľudí s podobným životným osudom načerpali povzbudenie a skúsenosti ako žiť bez alkoholu, prípadne iných drog.

Som autorom prvého kremnického pečatidla a mincí ja, majster Peter z Kremnice?, 3. časť

Peter Mišík

Ja, magister PIETRO GALLICUS som vám sľúbil, že napíšem aj o druhej polovičke svojho pestrého života. Ako ste si v prvej polovičke asi všimli, snažím sa vás súčasne oboznámiť aj so životom svojho pána a priateľa, uhorského kráľa Karola I., ktorého lepšie poznáte ako Karola Róberta z Anjou.

Nechcem vás zavádzať, a preto hneď na úvod dôrazne zopakujem to, s čím som posledne písanie skončil. Ak potrebujete rozlíšiť, na čo som si po zhruba sedemsto rokoch spomenul presne a kde a koľko som si vo svojej historickej poviedke už musel vypomôcť svojou fantáziou, tak si to podľa čísiel v zátvorkách zistíte v dole uvedenej literatúre.

1316 - 28. rok môjho i kráľovho života. Môj priateľ Karol Róbert ma potreboval stále viac. Zlata a striebra už mal dosť, ale potreboval ho prepracovať na kráľovsky reprezentačné šperky, mince, veľké množstvá krásnych nádob a iných prepychových predmetov do kostolov, na svoj kráľovský dvor i pre iných pánov. V kostoloch, v ktorých mali liturgické predmety len z dreva a

keramiky /1/, chceli aspoň kalich s pozlátenou nádobou. Ešte stále som pri svojom kráľovi stál, jazdil a ako osobný strážca som tesne pri ňom aj bojoval. Po pokusoch o atentát a útokoch na jeho blízkych, aj s celým kráľovským dvorom vlni nebezpečný Budín opustil, lenže Temešvár bol pre neho zase až príliš pokojný a bez bezpečných kopcov. Lepšie než na tróne sa cítil v sedle koňa. Pri Debrecíne sme porazili vojsko spurného Jakuba Boršu Lysého. Obsadili sme aj nepriateľský hrad Kőszeg - sídlo pánov z Kyseku. /2/ Žiaľ, niektorým zlým pánom sa podarilo pred nami uprchnúť...

1317 - 29. rok. Nepriateľov sme sa zbavovali aj na severe kráľovstva. Zvolenskému rytierovi Dončovi /správnejšie Donch než Dónč/ z rodu Balašovcov a zvolenskému županovi, jeho otcovi Dominikovi, sme pomohli oslobodiť takmer celú Zvolenskú stolicu až po horné Považie. /3/ Naše zlaté bane pri Cremnychbani boli dovtedy na nebezpečnej hranici územia Matúša Čáka Trenčianskeho, ktorý sa pochopiteľne s ich stratou nechcel zmieriť. Z blízkyh Bojníc - Prievidze do strateného zlatého eldoráda podnikal nebezpečné útoky. Pri obrane

Plagát s protialkoholickou tematikou z 20. rokov 20. stor. na pohľadnici Múzea školstva a pedagogiky

našej, už "talianskej" osady Cremnychbane, som utrpel ľahšie zranenie stehna. Ako si iste pamätáte, práve tam bol na nohe ťažko zranený aj môj otec. Napriek tomu som si ju zamiloval - a to nielen osadu, zlaté bane a miestnu kováčsku dielňu, ale aj pri nej bývajúcú...

Počas môjho liečenia sa kráľovi podarilo definitívne presadiť svoju moc aj v najodľahlejšej oblasti ríše, na Spiši. Radšej by som sa liečil pri kovárskej dielni, ale kráľ ma z Cremnychbane poslal na svoj "nový" Spišský hrad a po liečbe zase do rodného Talianska.

Aj množstvami kráľovho zlata sme s magistrom Dončom lákali do Uhorska ďalších umelcov. /4/ Najúspešnejší sme boli u maliarov. Túto "služobnú cestu" sme však aj tak považovali za neúspešnú, pretože hlavný cieľ cesty sa nám splniť nepodarilo. Ani v Benátkach, ani vo Florencii, ba ani v mojej rodnej SIENE, sa nám pre cestu do "bohatého", ale nepokojného Uhorska nepodarilo získať ani jediného zlatníka či iného minciara.

1318 - 30. rok. Pre kráľa som svadobné dary zhotovoval už po tretíkrát. Karol Róbert sa oženil s Beatricou, veľmi mladou sestrou českého kráľa Jána Luxemburského. Sprevádzal som ich po už bezpečnej najsevernejšej časti kráľovstva na svadobnej ceste. V kostoloch sme obdivovali hotové aj rozpracované diela ďalších "mojich" maliarov v Batizovciach, Žehre, Štítniku, Hrabušiciach, Veľkej Lomnici, Levoči a Dravciach. /5/ Aj ich, s Dončom, Leopoldom a Drugetovcami platil hlavne kráľ. Donátormi boli aj miestni páni. V Lendaku a v Batizovciach sme si pozreli môj nový kalich s emailami. /6/ Kňaz nám tam bez požiadania ukázal aj novú zlatnícko-odlievačskú prácu môjho brata Mikuláša, relikviár tvaru kríža. /7/

Keď kráľ videl rozdiel v kvalite práce na kalichu

a kríži, tak mi oznámil, že už s ním nemusím ísť bojovať, ani mu vyrábať zbrane. Teraz mám robiť pre neho a do kostolov hlavne zlatnícke práce. Na "pánske vyvalovanie" vo funkciách na hradoch vraj mám ešte času dosť. Mám pomôcť aj s

výrobou, S VYPUNCOVÁVANÍM MINCOVÝCH RAZIDIEL pre jeho jedinú mincovňu v Budíne.

A prečo som to mal robiť práve ja - zlatník, ktorý som s tým /asi aj podľa vášho názoru/ nemal takmer žiadne skúsenosti? Mýlite sa v tom hlavne preto, lebo som vám pri popisovaní svojej oneskorenej tovarišskej vandrovky v rokoch 1309 -1313 radšej zatajil "hanbu", že som pracoval v mincovni nového neapolského kráľa Róberta z Anjou, aj keď bol najnovším nepriateľom môjho uhorského kráľa Karola Róberta. Róbert z Anjou bol síce bratom jeho otca, teda jeho strýkom, ale protiprávne ho pripravil o neapolský kráľovský trón. Lenže ja som to vtedy nevedel!

V neapolskej kráľovskej mincovni som vypuncovával razidlá na ľaliami ozdobené strieborné groše kráľa Róberta, ktorým sme hovorili "gigliato" /giglio = ľalia/. Musel som ich kopírovať podľa grošov Róbertovho otca, predchádzajúceho kráľa Karola II., teda deda môjho Karola Róberta. On razil gigliata prvý - od roku 1303. Ak vám gigliata pripomínajú pečatidlo môjho otca Simona Gallicusa, ktoré v roku 1295 v SIENE vytvoril pre otca Karola Róberta - pre Karola Martella a v roku 1308 už so mnou pre uhorského kráľa Karola Róberta, tak to nie je náhoda. Mince Karola II. i otláčky otcových pečatidiel som mal pripuncovávať neustále pred sebou ako vzor. Robil som to tak, ako ma to učil otec a používal som pri tom aj časť od neho požičaných a neskôr po ňom zdedených puncní. /8/ Zhodu PUNCOV - "otlačkov" z našich pracovných nástrojov - z PUNCNÍ, si overte PUNCOLOGICKÝM VÝSKUMOM.

V neapolskej mincovni som už so súhlasom Karola Róberta ako zlatník - minciara a dokonca i ako jeho "špión" pracoval aj v rokoch 1313 - 1314. V Neapole som si podľa mincí Karola II. navykol na vypuncovávanie stále rovnakého oblečenia, výstroja,

napr. rovnakých opaskov, ale i vlasov a tváre. Veď som to robil na mince a pečatidlá pre stále rovnakého neapolského kráľa. Na uhorských minciach som neskôr aj Karolovi Róbertovi vytvoril rovnakú tvár, akú mal na svojich minciach jeho nepriateľ -

Kalich z kostola sv. Mikuláša v Lendaku

Neapolský groš - gigliato (averz a reverz) kráľov Karola II. z rokov 1303 - 1309 a Róberta z roku 1310

neapolský kráľ. /9/ Aj môjmu uhorskému kráľovi som ich totiž musel okopírovať podľa grošov jeho deda Karola II. Snažil sa i tým dokazovať, že je jeho následníkom na neapolskom tróne. So zhodnými puncňami som ich robil šablónovite, svojím obvyklým, obľúbeným, stereotypným, naučeným spôsobom. /10/ Karol Róbert by vtedy nepripustil, aby mu razidlá na tieto mince robil niekto iný, než ja jeho jediný kráľovský zlatník. Bol som preňho zárukou zhody a vysokej kvality - tú mi dokonca dovolil zvýšiť. Nemohol mať predsa horšie mince než zlý neapolský strýko.

1319 - 31. rok. Môj mladší brat MIKULÁŠ GALLICUS sa usadil na Spiši v Novej Vsi. Popri svojej zlatníckej a ryteckej práci trochu aj maľoval a stále viac sa zaoberal aj rezaním a rytím do dreva a slonoviny. Z dreva si vyrezával figúrky a gotické architektonické prvky. /11/ Používal ich ako modely pri odlievaní. Najlepšie zlatnícko-odlievačské diela sme vytvárali vtedy, keď sme pekne bratsky pracovali spolu. Asi vás prekvapím, ale my sme trochu spolupracovali dokonca aj pri maľovaní nástenných obrazov. /12/

Mikuláš sa dva roky chodil priučať k Sasovi, odlievačovi kovov a učiteľovi Šalamúnovi Konrádovi Gaalovi. Učil sa u neho

tak často a tak rád, až sa kovolejárovej dcére narodil syn JÁN GALLICUS. /13/ Nicolaus (Mikuláš) sa do saskej rodiny oženil "dobrovoľne".

V myslí som stále častejšie zalietať do zlatej Cremnychbane, kde ma snáď ešte čakala Elka, zlatá, zlatovlasá dcéra kováča Gundramusa. Na Slovenku mala divné meno. Jej pradeda sa do saského Freibergu /pri Drážďanoch/ do zlatej Cremnychbane prisťahoval po odchode Tatárov v roku 1242. Ostatných sedem prapredkov už vraj mala slovenských. Aj keď som zatiaľ Elinkinej slovenčine rozumel len málo, rozumeli sme si už výborne.

1320 - 32. rok. Po smrti mladučkej tehotnej manželky sa Karol Róbert oženil po štvrtýkrát - potreboval syna. Nevedel, že sa žení poslednýkrát. Zobral si Alžbetu Piastovskú, dcéru poľského kráľa Vladislava Lokietka. Aj ja som sa oženil poslednýkrát, no prvýkrát a hneď s peknou "princezničkou". Zobral som si milú Cremnychbanku Elku, dcéru kováča Jána. Zlaté kopčeky a údolia mi dvojnásobne prirástli k srdcu, k ...

Sobáš sme mali na kopci nad Cremnychbanou, v malom, uzučkom, kamennom jednodňovom kostolíku so šikmou šindľovou strechou a s malou vežou na západe. Verili by ste, že väčšinu zo zachovaných zbytkov obdĺžnikových základov z tohoto môjho "sobášneho", vášho prvého kostolíka máte ešte stále zakopanú neďaleko oboch strán severného múru lode vášho "zámockého

kostola"? Len to neviem, či sa vám zachovali ešte aj polkruhové základy apsidy, ktoré sa nachádzali až pod podlahou vašej sakristie. Vaši archeológovia to však geofyzikálnymi prístrojmi zistia, a to asi aj bez rozkopania podlahy sakristie.

Osada Cremnychbana a aj okolité osady žili hlavne z ťažby zlata. S Dončovou podporou sa ju v kráľovom mene snažil ovládať kastelán Šášovského hradu komes Ján, syn Soaza zo Štiavnice a magister Imrich Beche. /14/ Pri jednaniach s nimi osadníkov zastupoval neoficiálny richtár, môj

Kríž z kostola sv. Mikuláša v Lendaku, kríž je prvýkrát obrazovo publikovaný

svokor kováč JÁN GUNDRAMUS. /15/

Po skúsenostiach z prehliadok baní v iných krajinách som bol v Cremnychbani prekvapený dobrou úrovňou hlbinej ťažby, o ktorej mi tvrdili, že tam je už zopár storočí. Po roku 1242 vraj ťažbu vylepšili nemeckí kolonisti, ktorých na naše územie pozval uhorský kráľ.

Najväčší pozemok s jedným z mála kamenných domov a s kamennou kováčskou dielňou, s vyhňou plnou pomocníkov tam na relatívne rovnej ploche pri potoku vlastnil môj svokor. Dielňu mal tak výborne zariadenú, že pri prvej návšteve mi v nej srdce poskočilo od radosti, veď kováčskej i meditepeckej roboty ma "vojenský život" naučil rozumieť výborne. Takú najmodernejšiu vybavenosť som tak ďaleko od Talianska ozaj nečakal. Niektoré druhy najkvalitnejších nástrojov sme ešte nemali ani v budínskej kráľovskej mincovni.

Až po sobášii som sa od Elky dozvedel rodinné, či osadové tajomstvá - vysvetlenia ich bohatstva. Šikovný svokor vyrábal, opravoval a upravoval pre oficiálne, ale aj pre hlboko v horách skryté, utajené bane a kováčsku prácu mal často platenú priamo vyťaženým zlatom.

1321 - 33. rok. Moja Ela, Elina, Elka, Elinka, Eluška, ktorej hovorili aj Eliška, Elenka, Helenka, či výnimočne Elisabeth, bola tehotná. Žili sme hlavne na Spišskom hrade a tam sa mi aj narodil syn PETER GALLICUS "mladší". Aj kráľovi sa konečne narodil vytúžený syn Karol. Žiaľ, dlho mu nežil. Po návšteve Ľubovnianskeho hradu /na hraniciach s Poľskom/, prišiel koncom leta Karol Róbert aj na "náš" veľký Spišský hrad, kde ho snáď najviac zaujalo práve zariadenie mojej malej zlatníckej dielničky v spodnej časti hradu.

Elinka ma prekvapila ďalšími "tajomstvami". Taliani vraj u nich boli bežní nielen za Arpádovcov, ale i za Matúša Čáka. Chodili k nim kupci z Florencie, SIENY a Benátok a vykupovali prvotne zhutnené i prírodné, vyťažené zlato. Často sa

snažili aj o výmeny za prepychové veci a u otca boli vždy úspešní so železnými polotovarmi a výborným náradím zo zocelovaného železa, či s inou najmodernejšou kováčskou výbavou.

Svokrikovi "ku šťastiu" už chýbal len buchar na pohon s vodným "mlynským" kolesom. O vodných "kladivách" už vedel odo mňa. Hámor na kovanie železných výrobkov v Uhorsku ešte nikto nikde nemal. Mal však nádej, lebo povyšje jeho vyhne sa už veľké kolesá na potoku točili. Poháňali, či zdvíhali veľké "buchary" - stupy na drvenie rudy.

Vyšehrad v severnom Maďarsku pri Dunaji

Tak prečo by menšia železná "stupa", ako kladivo, nemohla búchať aj na ním kuté železo?

1322 - 34. rok. Kráľovho víťazstva nad Šubičovcami ani osláv po znovuzískaní Bratislavy od Rakúšanov som sa už osobne nezúčastnil. Ale možnosť znovu brániť svojho kráľa sa mi nečakane naskytla na zdanlivo "najbezpečnejšom" mieste, priamo v ražobni strieborných mincí v budínskej mincovni. Zásluhou mojej, v bojoch získanej bleskovej reakcie, som svojím mečom zachytil prvotný zákerný útok na kráľa, pokus o jeho prebodnutie. Dvojnásobnú prevahu domácich minciarov vyzbrojených mečmi sme my, dobre vycvičení "bojovníci", hravo zvládli. Ešte nikdy sme však po "víťazstve" neboli takí nešťastní, ako tu. Veď sme prišli aj o skúsených minciarov. Škrela ma, že medzi zabitými útočníkmi bol aj vo Florencii vyučený domáci zlatník Béla, teda Vojtech, najšikovnejší tvorca, hlavný puncovač

mincových razidiel. V puncovaní som ho musel nahradiť ja...

Po pokuse o atentát sme z budínskej mincovne odviezli menšiu časť výbavy, nástrojov, raznicových polotovarov a materiálov z kováčskej vyhne, kernárne, lučobne, gysárne, od lorovačov, legovačov, probérov, z cánových šmitní, od strihačov, štosiarov, klopovačov, kvečovačov, bieličov a hlavne od pregérov. Na Vyšehrad sme zobrali aj výbavu nebohého zlatníka - minciara Bélu. Pribalil som aj ním rozpracované dvojité razidlo na zlaté florény s postavou svätého Jána Krstiteľa. Za meno "Iohannes", podľa vzoru florentských mincí, pridal písmeno "B" /baptizátor - krstiteľ, či benedetto - požehnaný/. Nemyslel tým skratku svojho mena Béla, ani skratku mesta Budína, ako si to Budapešťania namýšľajú.

Puncoval som stále rovnako, svojim naučeným "neapolským", "SIENSKYM", či "talianskym" štýlom. Medzi mojimi neapolskými a uhorskými prácami veľké rozdiely nevidíte, pretože /ako som vám už v roku 1318 uviedol/ pri stereotypnom vyrážaní puncov som používal zväčša rovnaké alebo odvtedy len trochu upravené moje, či ešte aj otcove zocelené puncne. Aj preto sú "moje" neapolské i uhorské mince "na jedno kopyto". /16/

Do našej zlatnícko-minciarskej dielne na

hrade Visegrád (Vyšehrad) /ktorý je asi 30 km od hraníc súčasného Maďarska a Slovenska/ som odborníkov zháňal ťažko, veď som nesmel zobrať nikoho z budínskej mincovne. Kráľ to v záujme svojej bezpečnosti nepripustil. A na strieborné mince boli potrebné stále nové a nové razidlá, puncovať som musel rýchle...

1323 - 35. rok. V tom istom čase, keď kráľ víťazil nad významnými znepriatelenými veľmožmi Baboničovcami, bol som členom delegácie smerujúcej do Prahy a Kutnej Hory. Cestoval som ako hlavný expert na zlatníctvo - minciarstvo, ale aj ako súčasť "ochranky". Bol zo mňa hrdý diplomat. Dopadli sme ako neohlásená návšteva. Nie že by nás vtedy "znepriatelený" český kráľ kvôli spojenectvu s Habsburgovcami odmietol prijať, ale dozvedeli sme sa, že je zase po väčšinu času odcestovaný. Teraz snáď ešte v rodnom Luxembursku, alebo už ako obvykle vo Francúzsku, kde sa podľa neho žije na inej úrovni...

V Kutnej Hore nás prijal Jindřich z Lipé starší. Bol milý, ústretový, všetko sme s ním dohodli, pustil nás na exkurziu všade, kde sme si len zažiadali. Ale o odchode jeho minciarov do uhorského Visegrádu nechcel ani počuť. Z môjho zlatníckeho učňa Honzika bol v kráľovskom "Münzhofe", ktorý až neskôr dostal názov "Vlašský dvor"/17/, dôležitý puncovač mincových razidiel JAN GOLDNER. Hrdil sa mojou, teda "talianskou" školou.

Karolovi Róbertovi sme šli referovať na dobre opevnený Vyšehrad pri Dunaji, na ktorý sa po ôsmich rokoch kráľ s dvorom presťahoval z Temešváru. Vraj tým zase riadne urazil Budínčanov. Stále im nedôveroval, na Budín po atentáte zanevrel ešte viac, ale kopy strieborných mincí mal veľmi rád, aj keď boli razené v jeho "znepriatelenom" meste, "znepriatelenej" mincovni. Razobnú plochu mincových razidiel som do budínskej mincovne vypuncovával na Vyšehrade. Tam som mu zhotovil aj jeho druhé dvojité kráľovské pečatidlo. Pri PUNCOLOGICKOM VÝSKUME si druhé kráľovské pečatidlo porovnajte nielen s mojimi uhorskými prácami, ale aj s mincami z Neapola. Pečať z tohoto môjho druhého pečatidla kráľa Karola Róberta bola v roku 1328 privesená aj na listinu, ktorou povýšil Kremnicu na

Obojstranné pečate kráľa Karola Róberta z rokov 1308 a 1323

mesto. Máte ju aj s pečat'ou v kremnickom archíve. Český kráľ si v auguste najprv urobil "tajný výlet" hlboko do Uhorska k rieke Hron. Až potom sa podľa dohody v Kutnej Hore naši kráľi v septembri stretli na Morave v Hodoníne, pri hranici s Uhorskom. Po výmene darov moje najlepšie práce "odišli" na Pražský hrad. A možno sú tam ešte dodnes, napr. v poklade chrámu svätého Víta? Doporučujem Vám, aby ste si to zistili podľa nových poznatkov PUNCOLÓGIE.

1324 - 36. rok. Mať na návšteve vo svojom dome kráľa a ešte aj grófa Leopolda, to sa zatiaľ inému, než kováčovi Jánovi Gundramusovi v Cremnychbane nepodarilo. Karol Róbert mal výbornú náladu, narodil sa mu druhý syn Ladislav. To kráľovské prekvapenie som mojím svokrovcom /nie kráľovi/ zariadil ja. Prekvapenie však u nich čakalo aj na mňa, Elinka nám druhého syna prišla porodiť domov - k svojim rodičom. Žiaľ, druhý syn ani kráľovi, ani mne dlho nežil. To bolo v našej dobe u detičiek "bežné", ale aj tak strašne smutné!

Karol Róbert a Leopold sa s mojím svokrom až prekvapivo rýchle dohodli na okamžitom zahájení výstavby budov novej mincovne a na výrobe množstva rôznych kladív, klieští, kovadlín i inej výbavy do mincovne. Nová mincovňa mala stáť na svokrovom veľkom pozemku v strede Cremnychbane, v doline Colner pod kopcom Revolta, v spodnej časti tejto už dávno osídlenej "Starej doliny". Teraz tým, už dávno prestavaným budovám medzi "banickým domom" a "hasičmi" hovoríte "Stará štreka". Dohodlo sa, že dôležitou súčasťou mincovne bude aj od svokra odkúpená kováčska dielňa s vyhňou, ale že svokor v nej môže až do smrti "šéfovať".

Kráľ rozhodol, že sa pri potoku postavia hneď 2 veľké vodné kolesá. Jedno k svokrovej kováčskej dielni a kováčske výrobky mincovne /banskí ťažiar budú mať novú vyhňu vyššie, pri baniach/. Druhé koleso k novej minciarskej "šmitni" na "bucharové", hrubé rozkúvanie zlatých a strieborných prútov - cánov na mince. Na moju radosť konštruktér vodných kolies gróf Leopold navrhol a kráľ rád odsúhlasil jedno malé vodné koleso aj pre potrebu mojej, vraj veľkej zlatníckej dielne, ktorá bude stáť na konci minciarskeho dvora. Malý buchar sa mal vyskúšať na rozkúvanie, roztepávanie veľkých strieborných zliatkov - "koláčov" a odliatkov na plechy. Naše dovtedajšie, bežné, ručné rozkúvanie bolo namáhavé a pomalé. Veľké plechy na nádoby a nohy väčších strieborníckych prác boli stále žiadanejšie.

Na konci jednania kráľ vytiahol veľkú, krásnu listinu. Bolo na nej napísané, že sa stávam vicekastelánom Lubovnianskeho a Spišského hradu. /18/ Súčasne ma "schladil", že ale najprv chce mať od nás z Cremnychbane prvé zlaté mince!

Keď starý pán Filip Druget uvidel dvojité pečatidlo, ktoré som pred rokom vytvoril kráľovi, hneď si u mňa objednal podobné s podmienkou, že "musí byť hotové okamžite" a "ešte krajšie než kráľove". Snažil som sa, bol veľmi spokojný... /19/

1325 - 37. rok. Tak ako som bol namotivovaný ja, tak kráľ dokázal namotivovať asi každého. Všetci sa vrhli do práce, zabezpečovania ľudí, hlavne kamenárov, dreva a kvalitného kameňa ako stavebného materiálu, zhotovovania nábytkovej, nástrojovej i inej výbavy do objektov cremnychbanskej mincovne.

V Trenčíne sa uskutočnilo druhé stretnutie nášho a českého kráľa. Kráľi uzatvorili spojeneckú zmluvu. Dohodli sa na razbe zlatých mincí podľa vzoru Florencie. Najvyššiemu panstvu som ukázal svoju majstrovskú puncovú značku - kráľovskú korunku. Bol som na ňu patrične hrdý, veď ja Peter Gallicus som bol v Uhorsku ešte stále jediný, komu kráľ vydal listinu s hrdým titulom "KRÁĽOVSKÝ ZLATNÍK". /20/. Potom už kráľi riešili len "veľkú" medzinárodnú politiku...

Ja som mal jednanie aj s mincmajstrom JEŠKOM /21/, ktorý mal mať dozor nad razbou zlatých mincí v Prahe. Spriatelili sme sa, ochotne sme si vymieňali informácie.

So zabavenou výbavou z Budínskej mincovne sme mali na Vyšehrade takmer všetko potrebné. Na vytváraní razebných plôch dvojitého razidla pre Cremnychbanu som bez ohľadu na urýchlenie vicekastelánstva robil dôsledne, až neobvykle pomaly, presne, aby aj hĺbka všetkých vyrazených puncov, napr. na písme, bola rovnaká. To nestačilo chcieť, to sa muselo vedieť! Na kvalitné puncovanie razidiel bola nutná dlhoročná zlatnícko-cizelárska prax!

Pri práci ma vyrušil posol grófa Leopolda z Oravy, či už skôr z Cremnychbane. Že mám rýchle docestovať kvôli novej mincovni. Zbalil som si malú, ale ťažkú výbavu puncovača a samozrejme, že aj rozpracované "budínske" dvojdielne železné mincové razidlo. Už na druhý deň som v cremnychbanskej mincovni detailne riešil stavebné prvky interiérov, hlavne pecí a ich odvetrávania.

V puncovaní ďalších písmen florénového razidla

s pomocou PRVKOVÝCH PUNČNÍ som v Cremnychbane pokračoval na kuchynskom stole u svokrovcov. Privylepšovaní, spájajú vypuncovaného som si pomáhal aj s ryteckými nožmi. Splynuloval som vyrazené PUNCE, spojené napr. do dlhších čiarok. /22/

Rafinácia zlata a snaha o "florentskú" rýdzosť nám priniesla neriešiteľné problémy. Stavenie a odliatie ako-tak vyčisteného zlata na "cány", ich rozkúvanie a roztepávanie, to už bola pre nás maličkosť. Najemno otepané pásy zlatých plechov rozstrihali na štvorčeky, z nich vystrihli krúžky a upravili ich na pekné kolieska. Keď prišiel gróf Leopold, práve sme so svokrom spodné razidlo s rubovou stranou florénu zarážali do dreveného kláta.

Aj pri pomalom, presnom, no silnom razení mincí boli prvé zlaté uhorské florény za chvíľku hotové. Boli krásne vyrazené. Vyhadzovali ma na rukách. Takú osobnú slávu som ešte nezažil. Do tej radosti prišla svokra a moju radosť ešte zvýšila. Oznamila, že sa mi narodil zdravý tretí syn. Narodil sa súčasne so "zdravými" uhorskými florénmi. Dal som mu meno podľa môjho nového českého priateľa Pražáka Ješka. Môj syn sa volal JESKO GALLICUS. Ako keby som vedel, že práve České kráľovstvo a minciarska KUTNÁ HORA sa od jeho zlatníckej tovarišskej vandrovy stane miestom jeho života. /23/

1326 - 38. rok. Ešte ani zima neskonzčila a s našim kráľom sme už zase oslavovali v Cremnychbane. Oslava nebola len kvôli florénom, ktoré Karol Róbert označil za krajšie než florentské. Všetci to vyleštené zlato obdivovali, len ja som vedel, že mi puncnička pri vypuncovávaní razidla sem-tam trochu "ušla".

Zlatý uhorský florén razený od roku 1325

Nikto si to však nevšimol. Najokatejšie to je na ľavom, tenkom, vypuncovanom /nie vyrytom/ šrafovaní ľalie. Oslavovali sme aj narodenie ďalšieho kráľovského syna Ľudovíta. A ako by ešte len môj kráľ oslavoval, keby už vtedy mohol vedieť, že práve tento jeho syn bude po dobu 40 rokov jeho následníkom na tróne.

Do vašich časov sa z tohoto roku zachoval tiež mne "pripisovaný" /24/ vzácny kalich, ktorý som na objednávku Karola Róberta vytvoril pre kostol sv. Alberta v mestečku Colle de Val d' Elsa, 15 km severne od mojej rodnej SIENY. /Foto kalicha viď až v záverečnej časti./

Veľačas som so svokrom trávil aj pri výučbe nových hutníckych, kovolejárskejších, kováčskych, minciarskych a pre mňa najmilších zlatníckych učňov. Každý si musel vedieť zhotoviť aj náradie včítane ryteckých nožov. Musel si ich vedieť vykovať, zocelovať, kaliť, popúšťať a špičku nabrúsiť do rozdielneho uhla podľa tvrdosti kovu, do ktorého sa rylo. Čím bol rytý materiál mäkkší,

Kostol sv. Alberta v Colle de Val d' Elsa, v ktorom je skúmaný kalich

tým mohla byť špička špicatejšia, užšia - teda s ostrejšim uhlom. Na rytie do železa sme používali "najtupšie" uhly, ale rydlá museli byť najostrejšie.

Zo skladu mincovne s váhami a písárom mal po dokončení všetkých objektov, úradník vydávať cány do nových ôsmich "cánových šmitní" kováčom, či kovotepcom. Zatiaľ sme cány rozklepávali, strihali na štvorčeky a krúžky v náhradných priestoroch - v domoch svokra i iných minciarov, "cánových rozklepávačov". Zlaté plechové krúžky pokrivené strihaním sme vyhrievali na červenú farbu a také žeravé rýchle vhadzovali do liehu, aby zmakli. Štosiar ich na drevených podložkách so žliabkami

Prsteň s pečatidlom od Petra Gallica z roku 1326

skladal do stĺpikov. Klopovač ich vyrovnal klepaním na vrchný krúžok v stĺpiku. Kvečovač hrany či obvody budúcich mincí oklepal, zaoblil tiež hromadne, udržiujúc platničky v stĺpiku, s pomocou kvečovacích klieští.

Zlaté mince ťažkým kladivom razil už mnou vybratý, zaškolený, veľmi silný, najšikovnejší pregér - náš prvý stály razič zlatých mincí. Začali mu hovoriť "zlatominciar".

Gróf Leopold nielen mňa, ale aj kráľa tešil výstavbou veľkej zlatníckej dielne s vodným kolesom, s prvým "zlatníckym bucharom" na svete, priamo v cremnychbanskej mincovni. Tam na hrubo vytepané zlatnícke a striebornícke diela som ja už mal len dokončiť, vyzdobiť napr. cizelovaním, puncovaním, granuláciou, emailom...

Spomeniem vám sfragisticko-šperkársku prácu, ktorú som v tomto roku vytvoril ešte úplne celú

sám a ktorá sa dochovala v Národnom múzeu v Budapešti až do vašich časov. Je to pečatný prsteň so sv. Jurajom na koni bojujúcim s drakom.

1327 - 39. rok. Náš a český kráľ sa na februárovom stretnutí v Trnave dohodli, že do Cremnychbane prepustia 11 kutnohorských minciarov. Koľko zlata nás to malo stáť, to som sa vtedy nedozvedel, bolo to "tajné". Aj tak sa nám všetci divili, že si do Cremnychbane jednoducho nepresunieme časť svojich skúsených minciarov zo svojej zabehnutej budínskej mincovne a zrejme draho "kupujeme" českých minciarov.

Známy "hlad" českého kráľa po peniazoch sa v drahej vojne s Poľskom, po bojoch pri Krakove, odkiaľ na túto trnavskú schôdzku prišiel, ešte zvýšil. Tešil sa z veľkého množstva drahokovových darov od nášho kráľa. Z toho, ako ich v rukách oťažkával, som začal mať obavu, že či za touto našou ťažkou prácou nevidí len ťažké zlato a striebro, ktoré chce tiež premeniť na mince. Karol Róbert mal zlata v zásobe už stovky kíl. Vyhlásil, že do Cremnychbane, kde sa cítil výborne a bezpečne, si žiadneho minciara Maďara ani zo svojej "nebezpečnej" budínskej mincovne nikdy nepustí.

Chýbali nám dvaja odborníci na odlievanie a traja na rozkúvanie cánov. Aj na strihanie až kvečovanie mincových platničiek sme z Čiech žiadali dvoch špecialistov. Ľudí do "vajskomory" som si vyškolil sám. /25/ Svokor svojich kováčskych pomocníkov poskytol aj na tepanie cánov. Jeho silných kováčskych majstrov som zaškoloval aj na razenie mincí, ale aspoň troch skúsených pregérov sme chceli aj z Kutnej Hory.

Najviac sme "bojovali" o zlatníka-minciarskeho umelca - puncovača Janka Goldnera. Aj keď Jindřich z Lipé mal v Kuttunbani (Kutnej Hore) už kvalitného Florent'ana Balbinusa, o prepustení "môjho" Honzíka nechcel ani počuť. Pomohol až "ťažký zlatý" rozhovor našich kráľov medzi štyrmi očami. A Janko bol zase "môj"! Prejavili sme záujem aj o baníkov. Aj im kráľ zaručoval rovnaké práva, akých si od roku 1300 užívali v Kuttunbani.

Karol Róbert sa s českým kráľom radil aj o problémoch v Čechách už vyriešenej utajovanej ťažby, či utajovania nálezísk drahých kovov. Už štvrt' roka po trnavskom stretnutí, podľa českého vzoru, vyhlásil vo svojom uhorskom kráľovstve tzv. "zemepánsku slobodu" tiež. /26/ Dovtedy dochádzalo často k zatajovaniu nálezísk drahých kovov, čím sa poškodzovali záujmy štátneho hospodárstva. /27/

Spišský hrad, na ktorom bol Peter Gallicus vicekaatelánoma kastelánom

Na novom námestí rástol aj poschodový, kamenný dom svokrovcov. Ja som mal zlata nazarábaného už tiež dostatok, ale v milovanej Cremnychbani som si dom stavať nemohol. Mal som byť "pánom" na hradoch. Nemohol som už nič namietat', veď kráľ len splnil moje dávne želanie. Lenže teraz som naozaj nevedel, či sa z toho mám alebo nemám tešiť. Z mojej Cremnychbane, ani z mojej novej mincovne, sa mi už totiž vôbec nechcelo...

A práve vtedy "k zlosti" či "konečne!?" ma kráľ slávnostne uviedol do funkcie na Spišskom hrade. Pripravil mi tam príjemné prekvapenie v podobe takmer dokončenej veľkej zlatníckej dielne v "Románskom paláci". Kráľ tam dal od Donča zo Zvolena priviezt' kompletnú výbavu môjho otca Šimona. Aby ju vraj mohol využívať aj môj brat

Mikuláš, s ktorým sa už dohodol, že od budúceho roku ho tiež zoberie do svojich kráľovských služieb a zapojí aj do minciarskej výroby.

Lubovniansky hrad, na ktorom bol Peter Gallicus vicekaatelánoma

Veľké prekvapenie ma čakalo aj v kráľovskom domíniu na "mojom" druhom hrade Lublov, pri vašej Starej Lubovni. Kráľ mi tam dal z Vyšehradu previezt' celý zbytok mojej zlatníckej výbavy i výbavu zabitého zlatníka Bélu z budínskej

mincovne. Aj ma to potešilo... aj mi už konečne “dobilo”, ako to kráľ vymyslel, že ako sa to ja - vicekastelán budem bezpráčne “pánsky povaľovať” po hradoch. Či ma kráľ zavolá tam alebo tam, všade mi umožní /či ma prinúti?/ zlatnícky i minciarsky pracovať a vyučovať. A aby som si zrejme ani trochu nezvykol oddychovať, hneď po uvedení do funkcie ma kráľ z Lublova “hnal” späť do Cremnychbane. Išiel som rád. Veď vznešená pani vicekastelánka Elka so šesťročným “zlatníkom” Peťkom a budúcim zlatníkom dvojročným Ješkom žila so mnou u rodičov. Synček Ješko bol vo svojom zlatom veku zlatučký, nad všetko zlato sveta.

1328 - 40. rok. Váš - náš najslávnejší rok začal riadnou zimou. Hrubou vrstvou snehu zavalené stavby novej mincovne už boli našťastie zvonku hotové, dokončovali sa už len vnútra budov. Aj okolo mincovne rástli prízemné a do svahu zapustené obytné domy.

V utorok 16. apríla, presne na moje 40. narodeniny, som dostal pekný darček. Prišlo všetkých jedenásť “objednaných” minciarov z Kutnej Hory. So svojou peknou manželkou prišiel aj Honzík Goldner. Predstavoval sa ako Hans Goldner a snažil sa rozprávať hlavne po nemecky. Chcel tým vyhovieť kremnickým “ponemčujúcim” požiadavkám nášho kráľa.

Slávnostné otvorenie novej mincovne v piatok 11.11.1328 malo byť spojené aj so začatím výroby prvých strieborných uhorských grošov a s hostinou do noci... Žiaľ, hlavný hosť sa slávnostného otvorenia pre chorobu zúčastniť nemohol. Kráľ od októbrového návratu z pretrpeného vojenského “výletu” do Rakúska ležal chorý vo svojom vyšehradskom sídle. Trápila ho aj bolestivá dna.

Pozvaného panstva z uhorských žúp, z ostrihomského arcibiskupstva a /hronsko-/beňadického opátstva, z Kutnej Hory, Prahy, ale aj z okolitých banských miest však prišlo veľa.

Konečne po prvýkrát do Kremnice prišiel aj môj mladší brat Mikuláš NICCOLO GALLICUS. Prijal ponuku vstúpiť do služieb Karola Róberta. Chcel sa tiež stať puncovačom mincových razidiel, kráľovským zlatníkom a rytcom. Alebo utekal od ženy či jej rodiny?

Po privítacích rečiach začal nový komorský gróf Leopold Bardi sprevádzať najvyššie panstvo... Novú mincovňu tvorili dva rady na konci spojených prízemných, pevných kamenných domov s dvorom uprostred. Uzatvorený obdĺžnik budov tejto “pevnosti” sa dal otvoriť len ťažkou bránou na západe. Pôvodnej kováčskej dielni,

napravo od vstupnej brány, sa zatiaľ vyhlí. Gróf sa chválil svojimi strojmi a že vybuďoval prvú továreň v Uhorsku. Pozreli si hrubé rozkúvanie cánov bucharom a rozišli sa po ôsmich “šmitniach”, kde sa zlaté a strieborné plechové pásy dotepávali na správnu hrúbku.

Vystrihovanie mincových krúžkov, ich ukladanie do žliabkov v drevenej doske do stĺpikov, hromadné vyrovnávanie plieskov v stĺpikoch a oklepanie bokov a potom hrán týchto mincových platničiek si hostia pozreli v dielňach na severnej strane mincovne. /28/ Pekné zlatožlté /a po hodinke aj striebrobiele/ platničky sme z “weiskomorý” preniesli do raziarne, kde sa s pomocou môjho už druhého “zlatého” mincového razidla premenili na lesklé, krásne “dukáty”- na florény. To sme robili už tri roky, preto bola pre nás momentálne vzácnejšou začínajúca razba uhorských strieborných grošov. Už tu vyššie, v roku 1318, som vám o výrobe razníc na groše prezradil, že som ich robil stále rovnako, “na jedno kopyto” tak, ako som si to od roku 1309 navykol v neapolskej mincovni. Porovnajte si ich aj s grošmi, ktoré od roku 1266 razili vo francúzskom meste Tours. Podľa tých sa razili aj “pražské” groše

Uhorský groš kráľa Karola Róberta razený aj razidlami Petra Gallica

v Kutnej Hore. /29/ Je už načase, aby som vás zbavil omylu o použitom vzore pre vaše prvé groše. Keďže mi to Karol Róbert prikázal osobne, máte to “z prvej ruky”. Doteraz vám “všetci” tvrdili, že sme ich my v Kremnici zásluhou kutnohorských minciarov razili podľa vzoru, podľa vzhľadu kutnohorských mincí. Po dohode môjho kráľa s českým kráľom môžete zisťovať váhové, rozmerové a rýdzostné zhody, ale Karol Róbert vždy trval na zhodných obrazoch, na podobnom vzhľade uhorského groša s grošom jeho deda neapolského kráľa Karola II.!

A to neviem, že či rovnako vyzerajúci groš nemal už aj jeho pradeda kráľ Karol I. alebo niektorý francúzsky kráľ, po ktorých sa všetci radi “opičili”. Aj pri presadzovaní zhodnosti môj kráľ skrášlenie a skvalitnenie mincí rád pripustil. Karol Róbert určite nechcel rovnaký groš pre “lásku” k dedkovi, ktorý ho pomohol “odohnať” od neapolského trónu, a tým uprednostnil svojho ďalšieho syna pred vnukom Karobertom. Zhodným vzhľadom uhorských grošov s neapolskými môj kráľ prejavoval neustávajúci záujem o kraľovanie “doma v bezpečí

Pečať z najstaršieho pečatidla mesta Kremnice z roku 1331

Talianska” a dokazoval svoje legitímne nároky na protiprávne obsadený neapolský trón. Zároveň tým hrdo pripomínal svoj francúzsky kráľovský pôvod ...

Na záver bolo hosťom umožnené pozrieť si aj zlatnícku dielňu v juhovýchodnej časti minciarskeho dvora. Zlatnícka dielňa bola aj “ateliérom” mincovne. O rytcoch a ryteckú dielňu sa vtedy nikto nezaujímal, pretože v našej ani v iných mincovniach ešte taká neexistovala.

Majster Ján, teda Honzík Goldner, hosťom predvádzal jednu z ďalších, vtedy bežných výrobných náplní zlatníkov - PUNCOVANIE PEČATIDLA, ktoré si so svojím menom a s názvom svojho nového mesta CREMNICIA (CREMNICIUM) objednal kráľ. Ostatné obrazce nechal na nás. Do stredu pečatidla sme sa už predtým rozhodli umiestniť postavu kráľa ako objednávateľa. Keď Hans vypuncovával na tvári Karola Róberta nos, bol z množstva zvedavcov

znervóznený, nesústredený. Neuvedomil si, že nevyráža do železa, ale len do mäkkého striebra, z ktorého sa v tej dobe pečatidlá robili najčastejšie. Aj preto to bola práca pre zlatníkov. Honza kladivkom do puncne ťukol trochu silnejšie a v tom momente na kráľovej tvári “narástol” neodstrániteľný “punc” - obrovský nos, ktorý mi pripomenul rok 1295, keď si malý Karoberto vypuncoval veľký, smiešny, nezabudnuteľný “raťafák”. /30/ Pri predstave, že ako na to zareaguje náš “nedotknuteľný”, urážlivý kráľ, ma zaliala horúčava. Situáciu som pred hosťami zachránil vyhlásením, že zobrazovaná postava je patrónka našich baníkov svätá Katarína Alexandrijská po mučení - s opuchnutým nosom. Inokedy šikovní, ale trémou vystresovaný Honzík bol pracovne “k nespoznaniu”. Ešte stihol vypuncovať ruky ako “metly”, takže po odchode panstva vôbec neprotestoval, že som v cizelerskom puncovaní a dokončení prvého kremnického mestského pečatidla pokračoval ja.

Už o šesť dní neskôr chorý Karol Róbert potešil všetkých Cremnychbancov. Keď si na Vyšehrade od nášho komorského grófa Leopolda vypočul správy o otvorení mincovne, dal 17.11.1328 vyhotoviť listinu, v ktorej našu osadu CREMNYCHBANA povýšil na mesto, ktorého nový názov nám prezradil už pri objednávaní pečatidla - KREMNICIA.

Popisovanie práce a príbehov svojho /a kráľovho/ života ukončím v nasledujúcom čísle časopisu “Kremnický letopis”.

zlatník Peter Gallicus

Literatúra - poznámky:

- 1/ Hoššo, Jozef : Aquamanile. In: Gotika. Bratislava 2003, s. 825 - 826.
- 2/ Segeš, V. – Višváver, J.: Kniha kráľov. Bratislava 1998. s. 138.
- 3/ Kolektív: Slovensko. Dejiny. Bratislava 1978, s. 264.
- 4/ Žáry, Juraj: Umenie neskorogotickej... In: Gotika. Bratislava 2003, s. 321.
- 5/ Glocková, Barbora: Ars nova. Taliansky... In: Gotika. Bratislava 2003, s. 140.
- 6/ Wetter, Evelin: Sakrálné poklady v 14. a... In: Gotika. Bratislava 2003, s. 185 a 806.
- 7/ Poznámka: O tomto historikovi neznámom a pamiatkármi nezaregistrovanom kríži - relikviári nebol doteraz publikovaný žiadny text, ani fotografia.

- 8/ Balogh, Jolán: Márton és György kolozsvári szobrászok. /The Kolozsvár Sculptors Márton and György/. Kolozsvár /Cluj/ 1934, s. 122.
- 9/ Hlinka, Jozef: Podiel nálezov mincí... In: Slovenská numizmatika VII/1982, s. 110, 111.
- 10/ Ako pozn. č. 8, s. 122.
- 11/ Oriško, Štefan: Kameňosochárstvo v stredoveku... In: Gotika. Bratislava 2003, s. 122, 123.
- 12/ Bizonová - Slancová?: Nástenné maliarstvo na Spiši v 14. storočí. Internet - heslo: Pietro a Nicolaus Gallicus - "PDF Erdélyi Múzeum".
- 13/ Stehlíková, Dana: Encyklopedie českého zlatníctví, stříbrnictví a klenotnictví. Praha 2003, s. 464.
- 14/ Lamoš, Teodor: Vznik a počiatky banského a mincového mesta Kremnice 1328 - 1430. Banská Bystrica 1969, s. 16.
- 15/ Matunák, Michal: Z dejín slobodného a hlavného banského mesta Kremnice. Kremnica 1928, s. 148.
- 16/ Ako pozn. č. 8, s. 121.
- 17/ Castelin, Karel: Česká drobná mince doby předhusitské a husitské /1300 - 1471/. Praha 1953, s. 17.
- 18/ Toranová, Eva: Zlatníctvo na Slovensku. Bratislava 1975, s. 30.
- 19/ Ako pozn. č. 8, s. 123.
- 20/ Toranová, Eva: Zlatníctvo na Slovensku. Bratislava 1983, s. 22.
- 21/ Castelin, Karel: O českých dukátech 14. století. In: Numismatický časopis 1950, s. 57.
- 22/ Horák, Ján: Kremnická mincovňa. Banská Bystrica 1965, s. 135.
- 23/ Leminger, Emanuel: Královská mincovna v Kutné Hoře. Praha 1924, s. 59.
- 24/ Ako pozn. č. 8, s. 123 a s. 121.
- 25/ Bisingerová a kol.: Vlašský dvůr. Kutná Hora 2001, s. 20.
- 26/ Holotík - Tibenský: Od najstarších čias do r. 1848. Dejiny Slovenska I. Bratislava 1961, s. 172.
- 27/ Ako pozn. č.3, s. 266.
- 28/ Ako pozn. č. 23, s. 10.
- 29/ Pošvář, Jaroslav: Horní právo a počátky ražby grošů v Kutné Hoře a Kremnici. In: Slovenská numizmatika 1978, s. 118.
- 30/ Mišík, Peter: Som autorom prvého kremnického pečatidla a mincí ja, majster Peter z Kremnice?, 2. časť. In: Kremnický letopis č. 1/2008, na konci s. 8.

Kremnický letopis 1-2/2009 (dvojčíslo)

annales cremnicienses

časopis o dejinách Kremnice a okolia

ročník 8, číslo 1 a 2 (dvojčíslo január - júl 2009, vyšlo dodatočne v roku 2010)

celkovo 15. a 16 číslo časopisu, prvých 9 čísel vyšlo pod názvom Kremnický rumaj

vychádza 2-krát do roka (2009 = dvojčíslo)

cena 1,50 eur

na vydávanie časopisu sa vzťahujú ustanovenia autorského práva

vydavateľ: občianske združenie SOS Kremnica – nezisková organizácia venujúca sa histórii a pamiatkam mesta Kremnice a jeho okolia, IČO: 37823671

adresa redakcie: Štefánikovo námestie 11/21, 967 01 Kremnica, SR

kontakt: 0915 824 518, danielkianicka@yahoo.com

redaktor, zostavovateľ, redakčné a grafické spracovanie: Daniel Kianička

odborná spolupráca: Magdaléna Kamhalová

fotografie: Daniel Kianička, Peter a Viera Mišíkovci

tlač: P+M Turany

náklad: 200 ks

registračné číslo časopisu: OÚ SK OMT 3/2002

ISSN 1336-8133

Ako dobrovoľná nezisková organizácia uvítame akékoľvek **finančné príspevky** na vydávanie časopisu, prispieť môžete priamo v sídle redakcie alebo v malebnom kremnickom medzibráni, kde sa nachádza pobočka VÚB - číslo nášho účtu je 1481324851/0200.

Realizované s finančnou podporou Mincovne Kremnica, š. p.